

Művelődés|4

LIX. évfolyam 2006. április
www.muvelodes.ro

Népművészet-kutatás
önismeret
Népi kultúra
és globalizáció
Kallós Zoltán
köszöntése
Táncos (ellen)pontok
Apáthy István
élete és munkássága

Művelődés

KÖZMŰVELŐDÉSI
FOLYÓIRAT

A szerkesztőség:
SZABÓ ZSOLT
(főszerkesztő)
GÁBOR DÉNES
MURAD BETTY
SÜTŐ FERENC
SZATMÁRI LÁSZLÓ

Postacím:
400015 Cluj-Napoca
P-0a Unirii nr. 11., ap.7
C.P. 201

tél./fax: 00-40-264/591267
honlap: www.muvelodes.ro
e-mail:

muvelodes@internet.ro
Bankszámlaszám:
Redacția Művelődés
Trezoreria Cluj

RO23TREZ2165009XXX007054

Lapszámunk támogatói:
a Művelődés- és Egyházügyi
Minisztérium, a Szülőföld
Alap, a Művelődés
Egyesület, valamint:

COMMUNITAS
ALAPÍTVÁNY

nka

Nemzeti Kulturális Alapprogram

ISSN 1221-8693
Készült a kolozsvári ATID
nyomdában

Tartalom

Szentimrei Judit: Népművészet-kutatás – önismeret	3
Balázs Lajos: Népi kultúra és globalizáció	4
Szatmári Ferenc: Az Erdélyi Népművészeti Tanács meghívója	7
Kováts Ildikó: A néprajz oktatása iskolánkban	8
Stanik Bence: <i>Most látom kiteljesedni</i> <i>a munkám eredményét...</i> Beszélgetés a 80 éves Kallós Zoltánnal	12
Birtalan Ágota: II. Szilágysomlyói Mátyás-napok	15
Könczei Csongor: Táncos (ellen)pontok	16

Galéria

Szatmári László: A hely szelleme. Nemzetközi képzőművészeti alkotótábor Csíkszeredában	18
---	----

Enciklopédia

Dukrét Géza: Főhajtás II. Rákóczi Ferenc előtt	23
Gábor Dénes: Apáthy István élete és munkássága	25
Pap István: Szemjonov, a takarékos	26
Pályázat	31

Lapszámunkat a csíkszeredai nemzetközi alkotótáborban
készült munkákkal illusztráltuk

Népművészet-kutatás – önismeret

Napjainkban nálunk is – mint világszerte – a népi kultúra szellemi és tárgyi alkotásai, valamint az egykori népi hagyományok iránt egyre fokozódik az érdeklődés. Egyre többen vannak annak a tudatában, hogy az egykori népi életet tükröző művelődési hagyatékek számbavételét: a jelent és a jövőt egymás és önmagunk szakterületének minél alaposabb megismerésével szolgálhatjuk.

Apámtól tanultam, hogy egymást megismerni annyi, mint egymást megbecsülni, és egymást megbecsülni annyi, mint önmagunkat megbecsülni. Ennek értelmében a nemzetiségi önismeretet szolgáló bármely kutatás síkján mindinkább szükségesnek látszik az egymáshoz kapcsolódó tudományágak szövetkezése egy-egy feladat megoldására.

Társadalmunk gazdasági és szellemi fejlődése az utóbbi években, évtizedekben ugrásszerűen felgyorsult, így a tegnap még általánosan ismert szellemi és tárgyi hagyatékek szinte szemünk láttára évül el egyik napról a másikra. Ezért igyekszünk ezt a művelődési anyagot minél körültekintőbben, minél több oldalról összegyűjteni, és közkincsé téve minél szélesebb rétegek visszaadni.

Ki-ki a maga oldaláról, legyen az néptánc, népzene-, mese- vagy balladakutató, etnográfus, nyelvész vagy éppen történész, gyűjtésének és feldolgozásának során a jelent a múltba ágyazottan és a jövőt kémlelve igyekszik minél szélesebb rétegekhez szólni.

Igy alakult meg a Szótörténeti tár első kötetét még egyedül feldolgozó és szerkesztő Szabó T. Attila mellett az egykori munkatársainak és tanítványainak munkaközössége. Vagy az Ezerjő fű országos ifjúsági pályázatának a nyelvész Péntek János és az etnobotanikus Szabó T. E. Attila közös munkájaként megelőzve ezzel a nyugat-európai hasonló kutatásokat egy jó évtizeddel – Erdély és Moldva gyógynövényeinek valamennyi tájegységre kiterjesztett részletes feldolgozása.

Nem a történelem kerekét kívánjuk visszafordítani, de mindazt, ami a múltból érték, azt tudatosítani szeretnénk, és népdalaink, táncaink és hangszeres zenénk mintájára második útjára elindítani.

Mert nem csak nyelvében él a nemzet, de zenéjében, táncában és általános kulturális hagyományaiiban is. Valamennyi egy-egy kifejezési mód, csak élni kell vele.

St. Chatrienban láttam, hogy a kanadai második vagy harmadik generáció, aki alig, vagy egyáltalán nem beszél a magyar nyelvet, milyen örömmel járja és mennyire érzi a magyar ritmust, és milyen szívesen veszi fel magára a székeli kék mellényt és magas tetejű kalapot, milyen jól repül a kalotaszegi fersing vagy a székely rokolya, a tánc hevében forgó, kisebb vagy nagyobb lányokon egyaránt.

Számunkra is egyre nagyobb öröm, hogy az idősebb szakemberek mellett és nyomában egyre fiatalabb nemzedékek tűnnek fel és veszik át a stafétabotot.

Erdélyben jóformán a néprajzkutatásunk kezdetétől, már több mint másfél évszázada megkülönböztetett figyelemmel tanulmányozta: Kövály László, Orbán Balázs, Huszka József, Herman Antal, Jankó János, Györffy István, Viski Károly, Szendrey Zsigmond, Bartók, Kodály vagy Malonyay Dezső szellemi

vagy tárgyi hagyományainkat, munkásságuk 80–100 év múltán is örök becsű. A két világháború között Kelemen Lajos, Orosz Endre, Roska Márton, Haáz Rezső, Vámszer Géza, Szabó T. Attila vagy Debreczeni László más alapfoglalkozásuk mellett a kutatói hagyományok folytatásáról sem feledkeztek meg.

A második világháború után a Román Tudományos Akadémia művészettörténeti intézete mellett megalakult a magyar és román népművészetet kutató csoport is, és több tudományos intézeténél, műzeumánál a magyar nyelvészek, folkloristák, etnográfusok munkája is biztosított volt.

Igy került sor többek között az 1950-es években a kalotaszegi, kászoni, moldvai csángó, szilágysági, Kis-Küküllő menti torockói, majd a székeli népművészeti kutatásokra. Én, mint a képzőművészeti intézet textil- illetve szövő és szőnyeg osztályának vezetője magyar növendékeimmel kapcsolódtam bele ebbe a munkába. Román és szász hallgatóimmal az Erdélyi-szigethegységben, az Érchegységben, a déli és keleti Kárpátok két oldalán, valamint a Kárpátok kanyarulatában fekvő Barcaságban kutattunk jó évtizeden keresztül. Az ötvenes évek inkább a folklórkiadványoknak kedveztek. Számos népmese-, népzene- és balladakötet látott napvilágot Faragó József, Jagamas János, Nagy Olga, Szenik Ilona, Kallós Zoltán, Almási István és mások szerkesztésében. Tárgyi néprajz és népművészeti kiadványok a nemzetiségi kiadó, a Kriterion megalakulása után jelentek meg szép számmal. A 70-es években kiadóink, folyóirataink és lapjaink mind nagyobb mértékben tették lehetővé a kutatások eredményeinek publikálását. Szerencsére nálunk a könyvnek nagyobb volt az éhe, mint a kenyérnek. Eldugott falvak tanítói, értelmiségiek és munkások, meg falusi fiatalok, öllel hozták az író-olvasó találgatókra könyveinket dedikálni.

Az iskolákban hely- és népismereti, népviselet, népmese, mondóka, népi játékok és gyógynövénygyűjtő versenyeket rendeztünk, valamint a televízió magyar szerkesztőivel végigkalkáltuk Erdély nagyobb városait. Az ifjúság örömmel vetette bele magát a gyűjtő-, feldolgozó mozgalomba. Nyomunkban egyik táncház a másik után alakult. A nyolcvanas évekre a lendület lanygulni kezdett. Még megjelent a Moldvai csángó kötet 81-ben, 82-ben a Székeli iratosok, Keszeg Vilmos gondozta Seres András hétfalusi csángó gyűjteménye, a Fábíán Imre szerkesztette Bihar-i mondókák, Pozsony Ferenc felső-háromszéki népballadakötete. A három kötetre tervezett Felső-Maros vidéki monográfiából a Jagamas gyűjtötte és szerkesztette zenei anyag, a Népismereti Dolgozatok negyedik, utolsó kötete, Szabó T. Attila csak a tár IV. kötetének megjelenését érthette meg, de papírhány és energiatakarékosság címén egyre kisebb példányszámban. Aztán egy ideig idehaza mind kevesebb néprajzi, közművelődési kiadványt tehetünk le az olvasók asztalára.

De ez már más fejezet, amelyben az íróasztalok fiókjában szunnyadó kéziratok, ha késve is, de napvilágot láttak, megalakult a Kriza János Néprajzi Társaság, a kolozsvári egyetemen ismét tanszékef kapott a magyar néprajz.

Népi kultúra és globalizáció

A népi kultúrához való viszonyulásunk meglehetősen heterogén képet nyújt az utóbbi évtizedekben. (Megítélése a korábbi korokban sem volt egyértelmű, de távolról sem ennyire ellentmondásos.) A nemzeti és egyetemes műveltség történetében betöltött óriási és elvülhetetlen szerepének felismerésétől, a józan megítélésen és viszonyuláson át a leki-csinylő, lemosolygó, csak néhány elemét látó magatartásig sokféle ítélet elhangzik róla.

Az én szerepem nem lehet az, hogy mindezeket ütköztessék. Igyekeztem, a konferencia küldetése, szándéka szerint arra irányulhat, hogy érveljek és rávilágítsak arra a tényre, hogy az a kultúra, amit népi-nek nevezünk, és amiről azt tanultuk/ tanítjuk, valljuk tudatosan vagy ösztönösen, hogy „egész nemzeti műveltségünk mindenkor szerves tartozéka” (Katonai Imre 1998. 33) nem elavult, nem a múlt üledéke, haszna van a 21. században is, és nem is akármilyen. Csak fel kell ezt ismernünk! Meg kell értenünk múltbéli és új rendeltetését megváltozott világunkban.

Szerénységem ehhez nyújthat kulcsot, pragmatikusan. Ezért kérdezek, a gondolkodásra készítetés reményével: vajon a népi kultúráról beszélni, vele foglalkozni, törődni egyszerű nosztalgia, múltunk fölötti siránkozás, jóérzésből fakadó illem kérdése-e csupán?

Megérdemli-e, hogy nemzeti műveltségünk számkivetettje legyen? Mindenhol számkivetett-e, vagy „vannak vidékek” – Kányádi szavával élve –, ahol mégis megbecsült?

Be kell-e föltétlen dőlnünk a globalizáció ideológiájának és gyakorlatának, és fel kell-e adnunk önmagunk kulturális arculatát? Jó-e az nekünk – ahogy a bölcs rabbi szokta kérdezni –, ha fülünket könnyelműen a globalizáció szírehangjaira hegyezzük, és besétálunk abba az értékrend zavarba, amit a globalizáció generál?

A népi kultúrának van-e üzenete a modern kor emberéhez, magyarjához?

És végül: hogyan viszonyulunk, mi magyarok, ezekhez a kérdésekhez, és hogyan viszonyulnak mások? Csak magyar kérdés, magyar aggályoskodás, hogy feltjük kultúránk eme részét, amit néhány nemzetársunk magyarkodásnak nevez, és mintha szégyellnünk kellene magunkat miatta/érte, vagy netán vannak népek, nemzetek, közösségek, amelyek úgy vagy hasonlóan látják, mint mi? És ők minek minősülnek: szintén nacionalistának a szó rossz értelmében, netán „finnkedőknek,” „svédkedőknek”?

Nos, ezek és még sok hasonló kérdés engem arra készítetnek, hogy időről-időre újra gondoljam, hogy az az óriási tudás és élettapasztalat, amit a népi műveltség ölel fel és foglal magában, csak úgy semmivé kell-e váljon? Csakugyan eljárt volna, fölötte az idő?

A múlt műveltségét illetően az én hitvallásom az, hogy tisztetem a hamut, mert egy valamikori tűz maradéka, de nem hiszem azt, hogy ne volna parázs is, amiből mindig új tüzet lehet csíholni. A népi kultúrának egy jelentős része ma is parázs:

- beépíthető a modern világszemléletbe,
- kifejezheti a modern – élidegenedett – ember lelkeségét, tüzként hathat pl. optimizmusával,
- nyújthat számára egészen összetett esztétikai örömet,

- megújíthatja a nemzeti műveltséget,
- védelmet nyújthat a globalizáció kultúrákat homogenizáló vírusa ellen.

Ezek még mindig inkább kijelentések. Fordítsuk konkrétan a beszédet, és említsem mindjárt az identitás és identitástudat kérdését.

Fontos-e az identitás és annak tudata? Számunkra fontos csak, újra kérdezem, vagy mások számára is az lehet?

Az biztos, hogy a magyarság számára fontos. Erre egy különös példát mondok. Valamikor a két világháború között, egy Európából Amerika fele tartó hajón, az utasoknak kérdőívet kellett kitölteniük. Az első kérdés így hangzott: Ki ön? És sorra válaszoltak az utasok, hogy tanár, mérnök, lelkész, köműves, ilyen mester, olyan szerelő stb. Csupán valakik, csaknem egymástól függetlenül és nem kevesen azt vallották, hogy magyar. Tehát a hajó utasai között voltak olyanok, akik számára az azonosság meghatározásában fontosabb volt az, amibe beleszülettek, aminek a háttere egy tudat, kultúra és nyelv, és nem az, amit később sajátítottak el, amivel megélhetésüket biztosítani tudják vagy akarják. És ezek a valakik magyarok voltak. A hajó utasai így két csoportra, kétféle identitás-tudatú csoportra oszlottak: magyarokra és mindenféle szakmát gyakorlóokra.

De újra kérdezek: mitől magyar a magyar? Csak attól, hogy annak nyilvánítja ki magát? Vagy valami fedezete is kell legyen kijelentésének? Például a nemzeti műveltség!

A történet azért érdekes és aktuális, mert mostanság egyre gyakrabban és egyre bonyolultabb helyzetekben utazunk valamiféle hajón, a pályázatok sokaságát kell írunk és így vagy úgy, újra és újra megkérdezik, hogy Ki ön?

A megválaszolásban segíthet-e a népi kultúra? A sommás állítások helyett példákat mondok. Uniós lázban élünk, mindenünket vizsgálják. Az átlagember ennek csak egy részét látja, hallja. Azt kevesen tudják, hogy a bizonyítási csomagban a nemzeti kultúra is szerepel, még kevesebben, hogy a népi kultúra is. A Ki ön? kérdés mindig visszatér.

A finnokról azt olvastam, hogy az EU-ba való jutást kérelmező dokumentációba az egész finn népi kultúra tárgyi és szellemi szintézisét befoglalták, mert ezt kérték, és mert maguk is fontosnak tartották (finnkedtek?). Azért, hogy meg tudják válaszolni, ki-csodák ők.

De egy magyar példa is: a Magyar Nemzet 1996. július. 25-i számában azt olvastam, hogy a kölni repülőtéren közel 100 fiatal magyar néptáncos és dalokkal köszöntötte a magyar külügyminisztert, aki onnan Brüsszelbe utazott átadni a kormány által elfogadott EU kérdőíveket. Egy újabb hajózás! De miért kellett egy diplomáciai aktushoz magyar népviselet, néptánc, népdal?

Miért volt fontos a frankfurti könyvvásár, ahova a magyar népi kultúráról szóló könyveket is elvitték?

És a hannoveri világkiállítást 2000. június 26-án, a magyar kiállítók számára kijelölt nemzeti napon, a magyar és német miniszterelnök és sok más politikus jelenlétében, miért éppen a csíkszeredai Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes táncával nyitották meg?

Az véletlen-e, hogy az uniós csatlakozás előestéjén szervezett Európa Gála nagyszabású műsor keretében (2003. április 9-én) a Kodály és Liszt zene-számok után a produkció kétharmadát hat nagy néptáncgyűttes műsora alkotta? Az, hogy utánuk gyermek néptáncgyűttesek vették át a színteret? Az, hogy a Liszt-rapszódia Novák Ferenc komponálta kalotaszegi – tehát erdélyi – néptánc-szövet táncoltak?

A német beruházók miért érdeklődnek az adott térség vallásos és népi szokásai iránt? Vajon nem arról van szó, hogy a magyar paraszti kultúra munkamorálja, erkölcsisége gazdasági tényezőként számba jöhet?

Úgy gondolom, valamennyi példa korábbi kérdéseimre próbál válaszolni: önmagunk újra fogalmazásáról, a bemutatkozásról, a megismertetésünkről szól. Vagyis a nemzeti kultúra egy rétegének össz-nemzeti érdek szolgálatába való állításáról. Meg arról, hogy a múltra lehet, és csakis a múltra lehet építeni! Csoóri Sándor mondja, hogy nekünk a múltat is folyton építeni kell, az emlékezetet is építeni kell. „Olyan nép a magyar, akinek jelene és jövője számára fontos, hogy tud-e emlékezni.” Nekünk nincs Loire-völgyünk, tele kastélyokkal, mint a franciáknak! Megszívlelendő az intélme: „Aki csak a jövőnek él, előbb-utóbb belevaluk a jövőbe, és szélhámosok áldozatává válik”.

De, hogy ne csak magyar példát mondjak: a litván elnök a Duna Tévében egy alkalommal arról beszélt, hogy aki a múltját nem ismeri, az saját magát fosztja meg a jövőjétől. Egy francia szerzetestől azt olvastam, hogy aki a múltját elfelejti, azt a világ is elfelejti!

Kell-e mondanom, és kételkedhet-e bárki is abban, hogy a népi kultúra múltunk egy része? És ez nem új keletű felismerés! Az utolsó 150 esztendőben a népköltészet, a népi műveltség legalább három forradalmat indított el az egyetemes magyar kultúrában: Petőfi és Arany költői hitvallására gondolok, Bartók és Kodály nagy vállalkozására gondolok, akik felfedezték a népdalban a magyar lelket: a világ számára is! Bevitték a parasztdalt a koncertterembe, vagyis az egyetemes zeneművészetbe, elismertették a kultúrvilággal, és általa a magyar népet is. Azt csinálták, amit Enescu, Sztravinszkij, Glinka, Beethoven, Brahms, Verdi, Erkel, stb. De gondolok a 89 előtti időkre, amikor évtizedeken át a Kárpát-medencében nem szólhattunk arról, hogy mi a magyarság, mi a magyar nemzet? És akkor fontosabb kincsünk tört fel a hamu alól, mint a Loire-völgyi kastélyok: elindult a tánccházmozgalom és gyűrűzött, folkegyűttesek születtek és hódítottak, megjelent a magyarosan szabott ruha! Minden politikai, ideológiai kényszer és elhallgattatás, tiltás ellenére, a képzetársítás révén hozták közelünkbe mindazt, amiről nem beszélhattunk: magyarságunkat.

Kós Károly példájára is gondolhatnék, aki új magyar építészeti stílust teremtett a népi építészetből. Egyben európaiat. Mert azt csinálta, amit a finn építésszek – Gottlieb Eliel Saarinen – , amit a skót, az angol építésszek.

A példákban máris kitetszik, hogy identitásunk megjelenítésében a népi kultúrának nagy szerepe volt és van. És ezt kell ma megértenünk. Igaz, már nem a régi. Megváltozott világunkban a népi kultúrának megváltozott szerepe van. De szerepe van! Ré-

gi rendeltetésében már alig találunk rá. Ezt ha megértjük, megértjük korszerű hasznosságát, üzenetét is. Nem egy zárt közösség vagy társadalmi réteg műveltsége, már rég nem az. A nemzeti imázs/kép megjelenítésében óriási, szinte autonóm szerepet játszik. A népi kultúra eme színeváltozásait, egyre gyakoribb és meglepő változatait évek óta figyelem és jegyzetelem.

Említeném az olimpiák példáját: csak a közel-múltból a sydneyi, az athéni nyári olimpiák megnyitó és záróünnepségeit, a norvégiai, az amerikai téli olimpiák nyitó- és záróünnepségeit. A bukaresti tévébemondó felkiáltása valamennyire érvényes: „grandiózus folklórprogram!” Csak az idej, de mindenkor műkorcsolya európai- és világbajnokságok, más világversenyek díjkiosztó ünnepségeit, ahol a díjakat a szervező országok népviseletébe öltöztetett gyönyörű leányok hozzák be.

Miért csinálják így? Mert így jelenítik meg a maguk arculatát, így ajánlják be magukat a világnak. Mert így küzdenek a globalizáció arctalansága ellen.

De hogy tovább árnyaljam és ragozzam: a nemzeti sportdelegációk bevonulása, ugyebár, feliratozott táblával történik. Csakhogy sok sportdelegáció úgy érzi, hogy ez nem elég nemzeti arculatuk, azonosságuk megjelenítéséhez. Az nem elég, hogy oszlopuk előtt csak annyit írnak, hogy Argentína, Tadzsikisztán, Zambia... Ezért az olimpiai formaruhát népviseletük szín-, forma- és díszítő elemeiből alkotják meg maguknak.

A pápa beavató ünnepségén a kontinenseket képviselő, a szent atyát köszöntő delegációk miért öltöztek népviseletbe? Csak azért! Az identitásért. Mert a rendezők igen jól tudták, hogy egyetemes nincs lokális nélkül, nemzeti nélkül.

De a magyar operaház tokiói vendégszereplését is említtem, amikor Micsikó császárnő külön köszöntötte az együttest, amire Pitti Katalin, az operaház primadonnája az A csitári hegyek alatt régen leesett a hó népdallal válaszolt.

A japán hercegi párt magyarországi látogatása alkalmával néptáncsal, népdallal fogadták a parlamentben az amúgy gazdasági, pénzügyi, diplomáciai rendeltetésű tárgyalások előtt.

A tudomány világából is említsek egy példát: a Nobel-díjas tudósok svédországi programjának keretében egy teljes napot a svéd népi kultúra, folklór bemutatásának szentelnek. Anélkül, hogy ez „svédkedés” lenne, azt mutatják be, hogy mire volt képes egy nép önerőből, honnan emelkedett fel műveltsége, civilizációja mai szintjére. És ezt a programot a világ szellemi nagyjai nem tekintik lealacsonyítónak, a svédek nem tartják népi kultúrájukat szégyellni valóknak.

És hadd idézzem fel az észtek „éneklő forradalmá”-t, aminek történetét könnyes szemmel hallgattam a tallini egyetem professzorasszonyának előadásából. Ahogyan az észtek a nagy Szovjetunió felbomlása után szembeszálltak az orosz nemzeti elnyomással, egyedülálló a világon. Napokon át, több ezren a stadionban és az államigazgatás központi épületei előtt egyfolytában tartó nemzeti és népdalénekléssel arra kényszerítették az orosz tankokat, hogy elhagyják a parlament térségét, ezzel megadván magukat az észti nemzeti akarat előtt.

Ezek után vegyük észre az Európa-szerte szervezett folklórfesztiválokat, ezek turisztikai, gazdasági

hasznát. Vegyük észre magunkat és változtassuk meg látásvilágunkat olyan értelemben is, hogy valamiről évek óta beszélünk, de nem történik érdemben semmi, legalább is nem úgy, ami a mai kor szintjén elvárható és elvart. És akkor ne csodálkozzunk, hogy hasznunk kevesebb, a munkahelyek számával együtt.

A sok ki nem használt lehetőség közül egy területet említek: a tájházak, tájmúzeumok hálózatának, rendszerének kiépítése, berendezése óriási szellemi, kulturális haszonnal és jövedelemmel járna/járhatna. Az idejövő turistának a Gyilkos-tót, Szent Annát mutatjuk, tehát azt, amit az Isten adott, mint természeti szépséget, de kevésbé azt, amit az ember teremtett kőből, fából és Isten segedelméből. Amibe bele lehelte, mint a Teremtő az eszét, lelkét, ízlését, világlátását, etnikai specifikumát.

Miért ne lehetne a kisrégiók tájházláncolatát kialakítani önálló, ám megegyezéses alapon szakosodott tájmúzeumi egységekből? Tehát nem úgy, mint eddig, hogy ki-ki a maga módján gyűjtögetett, aztán amit talált a maga módján kirakta, és amelyben a patkószegőtől a csipkés zsebkendőig minden van, mindenikben, s a turista mindenhol csaknem ugyanazt látja, tehát nem marad semmivel, amire visszaemlékezne, ami karakteres.

Tehát szakosodott táj-, illetve néprajzi múzeumok láncolatát tartanám fontosnak. Én külföldön ezt tapasztaltam. Olvasok, hallok a kisrégiók, térségek polgármestereinek, falvainak egyesületeiről. Miért nem kezdeményeznek ilyesmit is? Felállítani, berendezni – együttes erővel, elképzeléssel és erőfeszítéssel – például a Fiság mentén a szakosodott tájmúzeumok láncolatát. Mondjuk Ménaságon (mivel olvastam az ottani kezdeményezésről) lehetne a Fiságmenti népviselet múzeuma, ahol kiállítanák Ménaság, Csíkszentgyörgy, Bánkfalva, Csíkszentmárton, Csekefalva minden népviseletét, a hozzátartozó népi technológia, gyapjú, len, kender stb. feldolgozása bemutatásával. A következő faluban lenne pl. az erdő néprajza, a famegmunkálás, háziipar; aztán a földművelés és eszköztárának hossz- és keresztmetszete. Csíkszentmártonon lehetne a lakáskultúra története. A tárgyak, eszközök, okmányok, dokumentumok tematikus összeadása/átadása egymásnak mindenkit gazdagítana, lehetővé tenné, hogy valóban emblematikus tájházakat hozzanak létre, amelyekért már érdemes a turistát elvinni, az ötletszerűen kiválasztott példánál maradva, a Fiság-mente minden falujába. Természetesen mindezt csak korszerű berendezéssel és elrendezéssel, a muzeológia szabályainak betartásával szabad és érdemes csinálni. Ilyen koncepcióval együtt pályázni is lehet.

Miért ne lehetne a felcsíki gyermeklakodalom turisztikai látványosság? És sok minden, időszakról-időszakra együtt szervezett produkció, amiből egy kis térség együttesen hasznot húzhatna?

A kisrégió-szintű gazdasági együttműködést ettől arra fele kulturális, turisztikai együttműködés is kell kísérje. A turizmus, sajátosan a faluturizmus, ha élni, gyarapodni akar, nem gondolkodhat csak a vendégek fektetésben, etetésében. Az együttgondolkodás, kölcsönösen összehangolt cselekvés több haszonnal jár mindenkinek. A turizmusban a kultúra mint többlet-gazdasági forrássá válhat a helyi értékek – a folklór és népművészet, népi kultúra – elemeinek emblematikus használata révén. Viszont a turizmus

szervezői is fel kell ismerjék, hogy érdekük a helyi kultúra értékeinek ápolásához anyagilag hozzájárulni, hiszen a nagyobb haszon mindig az övéké lehet. Azért, hogy a kultúra, benne a népi kultúra gazdasági forrássá váljék, mindenkinek tennie kell. A végső haszon pedig – vagyis az, hogy minden régió alakítsa ki regionális identitását – mindannyiunké.

A közép-európai térség önszerveződésre, önkormányzatiságra törekszik. Néhány régió egyre inkább közzsájon forog. A Székelyföld mindenképpen. Az újabb kérdésem az, mi lesz a régió tartalma a tagadhatatlanul fontos gazdasági érdeken túl? Kérdezem, mert ha a gazdasági érdek mással is nem fonódik össze, öncélúvá, aztán improduktívává válik. Én úgy gondolom, hogy a régiót, a Székelyföldet, hogy megálljon a lábán és meg tudja válaszolni ama hajós kérdést, hogy Ki ön? – gazdaságilag, társadalmilag, kulturálisan, más szóval, anyagiakban és szellemiekben egyforma erővel adni kell, nyújtani kell Európának. Erre pedig fel kell készülni, jóval a küszöbhez való érkezés előtt! Mítoszok helyett erőteljes szimbólumteremtő gyakorlattal, melynek eredményeképpen megerősödhet külön-külön minden kistérség, és általuk az egész Székelyföld gazdasági, kulturális, mentális jelentése. Azt nem tudom elfogadni, mert megalázónak tartom, hogy magunkat csak félkész áruval, fűrészáruval, olcsó munkaerővel és ehhez hasonlókkal tudjuk ajánlani.

BALÁZS LAJOS

Erdélyi Magyar Népművészeti Tanács

Előkészítő tanácskozás

2006. április 29. Csíkszereda Sapientia EMTE

MEGHÍVÓ

A Romániai Magyar Népművészeti Szövetség tíz éve próbál kizárólag lelkes önkéntesek révén minél többet tenni a tárgyi népművészet érdekében, miközben muzeológusok szakszerűen gyűjtik múzeumuk számára a múlt emlékeit, az egyetemek egyre több néprajzost képeznek, a civil szervezetekbe tömörülő alkotók arra kényszerülnek, hogy ösztönszerűen dolgozzanak, mert híjával vannak a kellő szakmai ismereteknek.

Az anyanyelv mellett legdrágább nemzeti kincsünk egyike a tárgyi népművészet, mint igazi tárgyi anyanyelvünk. Míg az anyanyelv kérdéseiben a Tudományos Akadémia az illetékes, addig a népművészetben nem kívánt állapotok uralkodnak. Tárgyköréből talán éppen a díszítőművészet az, amely a legmostohább sorsra kárhozottatott.

Mert nemzeti kincsről van szó, szükség lenne valahány népművészet iránt felelősséget érző szakember, oktatói és kulturális intézmény, valamint civil szervezet összefogására, hogy felelősségteljes javaslatokat tehessenek az élő népművészet számára.

Az összefogás Erdélyi Magyar Népművészeti Tanács címen időszakos fórum lehetne, amely ugyanakkor folyamatos kapcsolattartási lehetőséget biztosíthatna, ahol sok szakmai véleményből meg lehetne kísérelni elvi nyilatkozatok megfogalmazását ajánlások formájában, ami egy szükséges, bátorító és az egykori közösségi kontroll helyett üzenet lehetne a gyakorló népművészek számára, ugyanakkor a tanács megfogalmazhatná az erdélyi népművészet sajátos helyét a magyar népművészet keretében. Két gyakorlati probléma, ami sürgős megoldásra vár. Orizni, megmenteni, továbbadni, alkalmazni – a négy fogalom közül az első harmat egy kutató/dokumentációs személy/csoport/intézmény kell hogy megvalósítsa, vagyis egy olyan szakosított hely, amely megmenti, megőrzi és továbbadja az erdélyi népművészeti kincset a könyvek mellett immár a legmodernebb műszaki eszközök segítségével. Tenni mindezt iskolák, alkotó műhelyek, népművészeti egyletek felé. Hogy ne csak múltunk legyen dicső, hanem legyen méltó élő népművészetünk. Nos, ez már az alkalmazás területe, a gyakorló népművészek helye, felelőssége.

A hazai magyar népművészek jelenleg az RMNSZ elismeréseiben részesülnek, mint például a népi fafaragás mestere, életműdíj. Szükségessé vált egy következő szintű elismerés, mint például az Erdélyi népművészet mestere cím, amelynek kritériumait az Erdélyi Magyar Népművészeti Tanács határozná meg, és ennek alapján adományozná.

Mindezen gondolatok okán kívánjuk összehívni az Erdélyi Magyar Népművészeti Tanács előkészítő tanácskozását Csíkszeredában, 2006. április 29-én, a Sapientia EMTE-n, amelyen tisztelettel felkérjük, hogy személyes tanácsaival, észrevételeivel vegyen

részt. A részvétel egyúttal a tanács munkájába való bekapcsolódást is jelentené.

Terveink szerint az áprilisi megalakítás után, szeptember 23–24-én Erdélyi Magyar Tradíció címmel tartanánk meg a tanács első ülését, Csíkszeredában. Az őszi tanácskozás témáit és részvevőit a mostani előkészítő ülésen határoznánk meg. Ezzel kapcsolatban kérjük, hogy tegyen javaslatot további szakértők bevonására a tanács munkájába.

Mellékletben megküldjük a programot, és a kiégészítő anyagokat, amelyekkel – véleményünk szerint – hatékonyabbá tehetjük a munkát. A részvevőknek étkezést biztosítunk, valamint a nem csíkszeredai vendégek számára részleges utazási költségtérítést is tudunk adni.

SZATMÁRI FERENC
elnök

Részvételi szándékát és esetleges szállásigényét kérjük, hogy április 4-ig jelezze az alábbi elérhetőségeken: Simon Ágnes, Romániai Magyar Népművészeti Szövetség 530224 Csíkszereda, str. Pictor Nagy István 10/B/8. Telefon: 0741.386.237

Szervezeti és Működési Szabályzat

Javaslatok

Szervezeti forma: jogi személyiség nélküli, tanácsadó, irányadó szervezet, szakmai tanács.

Székhely: nincs. A tagság saját lakhelyéről tartja a kapcsolatot. Rendszeres, változó helyszínű tanácskozások.

Szervezeti felépítés: elnök, alelnök, ügyvezető, tagság.

Részvétel és díjazás: önkéntes és ingyenes részvétel. A díjazás esetleges, a pályázati eredményesség függvényében.

Tisztségviselők kiválasztása: többségi szavazással, kétévente.

Elnök jogköre és feladatai: begyűjti a témajavaslatokat. Összehívja és levezeti a tanács üléseit, képviseli a tanácsot.

Alelnök jogköre és feladatai: az elnök távollétében intézkedési jogkör az elnökével megegyezik.

Ügyvezető feladatai: a tanács által hozott gyakorlati döntések végrehajtása, jegyző a tanács ülésein.

Tagság feladatai: problémák felvetése, javaslatok megvitatása, szavazás, részvétel az éves üléseken.

Kapcsolattartás: évente egy tanácskozás, folyamatos kapcsolattartás e-mailben, postai úton, telefonon.

Feladatok: értékelési rendszer kidolgozása, értékelési kritériumok meghatározása, zsűrizés, díjazás. Állásfoglalások megfogalmazása népművészeti kérdésekben, ajánlások megfogalmazása, konkrét javaslatok.

Kérjük, hogy amennyiben aktívan részt kíván venni az Erdélyi Magyar Népművészeti Tanács munkájában, a fenti, vázlatos javaslatokat egészítse ki észrevételeivel, módosító javaslataival. Az e-mail-

ben vagy postán beérkezett anyagokat összesítjük. A tanácskozás második felében megvitatjuk a módosító javaslatokat, és megszavazzuk az SZMSZ végleges formáját, amelyet szerkesztés után mindenkinek megküldünk.

Kérjük, hogy módosítási javaslatait április 15-ig küldje el – lehetőleg e-mailben.

PROGRAM

08.30 – 09.00 Regisztráció

09.00 – 09.30 Bevezető beszédek: dr. Balázs Lajos, egyetemi docens, Sapientia EMTE és Szatmári Ferenc, elnök, Romániai Magyar Népművészeti Szövetség

09.30 – 10.45 Vélemények a meghívóban megadott problémákkal kapcsolatban*

10.45 – 11.15 Kávészünet

11.15 – 13.00 Vélemények a meghívóban meg-

adott problémákkal kapcsolatban

13.00 – 14.00 Ebéd**

14.00 – 15.45 Javaslatok az Erdélyi Magyar Népművészeti Tanács működésére vonatkozóan

15.45 – 16.15 Kávészünet

16.15 – 18.00 Az Erdélyi Magyar Népművészeti Tanács Szervezeti és Működési Szabályzata véglegesítése***

19.00 – 20.00 Vacsora

*A Meghívóhoz csatolt Témakörök című anyag alapján. Az idő rövidsége miatt kérjük, hogy előzetesen, írásban küldjék el véleményüket, amelyeket a rendezvény előtt sokszorosítunk és szétosztunk.

**Az étkezések helyszínével kapcsolatban a rendezvény előtt adunk tájékoztatást

***A Meghívóhoz csatolt SZMSZ – Javaslatok című anyag alapján. Az idő rövidsége miatt kérjük, hogy előzetesen, írásban küldjék el javaslatukat, amelyeket a rendezvény előtt összegzünk, sokszorosítunk és szétosztunk.

A néprajz oktatása iskolánkban

Az elmúlt évben a Brassai-hét rendezvényein néprajzi kiállítást szerveztünk. A kiállított népi alkotások származási helye: Kalotaszeg, a valamikori Szászvidék, Mezőség, Torockó és a Mócvidék. A gyűjtők – iskolánk tanárai. A kiállított tárgyak közül nem hiányzott a rokka, a guzsaly, az emelő, a kakukkóra, a népviseleti darabok, párnák, szőnyegek, kerámiák, albumok és a régi brassais diákok népi hízművei. Legértékesebb darabjaink közül megemlítem a több mint kétszáz éves, még kecskeszörrel varrt valkói írásos vőfélykendő véget (B. Kovács Ilona hagyatékából), a hasonló, de szálán varrott szász párnacsúpot és a bokályokat.

A nyolcvanas években írta Szentimrei Judit, a Képzőművészeti Intézet nyugalmazott tanára: „Társadalmunk gazdasági és szellemi fejlődése az utóbbi években, évtizedekben ugrásszerűen felgyorsult, így a tegnapi még általánosan ismert szellemi és tárgyi hagyaték szinte szemünk láttára évül el egyik napról a másikra. Ezért igyekszünk ezt a művelődési anyagot minél körültekintőbben, minél több oldalról összegyűjteni, és azt közkinccsé téve, minél szélesebb rétegnek visszaadni”. Ezekben az években jelent meg sok értékes néprajzi tanulmány és album.

A népi kultúra szerves része a magyar művelődéstörténetnek. Köztudomású, hogy Erdély magyar népművészete változatos, gazdag és sok helyen viszonylag érintetlen.

Az Európa Tanács tagállamai és a Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keret-megállapodását aláíró többi állam többek között a következőkben állapodtak meg (kiemelem a 2. szakasz 5. cikk 1-es pontját): „a felek vállalják, hogy támogatják a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára kultúrájuk fejlesztését, identitásuknak, nevezetesen vallásuk, nyelvük, hagyományaik és kulturális örökségük megőrzésének feltételeit”.

Az Európai Unióba való belépés előtt állunk. A

Diákrajz 1916-ból

belépéssel egyfelől régi álmunk válik valóra, másfelől szorongunk, hogy mi megmaradunk-e erdélyi magyarnak, és hogy mi az, ami népi kultúránkból megmarad számunkra.

Létfontosságú, hogy gyermekeinkben elültessük népünk, szülőföldünk szeretetét. Szeretni csak azt tudjuk, amit ismerünk. Ezért már az iskola kezdeti szakaszában is tudatosan kell foglalkozni népi kultúránk megismertetésével is.

A kérdés az, hogy élünk-e a lehetőségekkel?

Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül megpróbáljuk áttekinteni a népművészet oktatásának különböző területeit iskolánkban, kitérve tanártársaink áldozatos munkájára is.

Iskolánk ezen a téren is komoly hagyományokkal rendelkezik. Már az Unitárius Kollégium értesítői és évkönyvei is utalnak a népi kultúra becsülésére. Az 1891–92-es tanévben a tanterv előírja a második osz-

tály (mai VI.) rajzórán az egyszerű és összetett díszítmények rajzolását, színezését. A rajzszerző adataiból kitűnik, hogy a szemléltető anyag egy része népi eredetű. A leltárokból idézek: kis faedények, építészeti részek fából, 19 db. cserépedény, korondi mázas edények, lovas és ökrös szekérminták (makettek), mángorló, szőlőprés, bokályok stb. E tárgyak egy részét felfedezhetjük a korabeli diákok festményein, valamint töredékeiben a mostani rajzszerzőtárban. Az 1903–1904-es tanévben a nyolcadik osztály (mai XII.) tananyagában megjelenik: „a magyar stílus és díszítő stíl rövid ismertetése” hat órában. Továbbá a rajzszerzőtárat ellátják magyar népművészettel foglalkozó könyvekkel, folyóiratokkal. 1906-tól a Kollégium előfizet a Magyar Iparművészet című folyóiraatra. Ezek még 1913–14-ben is érkeznek. A megjelenés éveiben megvásárolják Malonyay Dezső A magyar nép művészete című átfogó munkájának kötetét, közöttük A kalotaszegi magyar nép művészete, A Székelyföld, a csángó és a torockói magyar nép művészete köteteket. Az 1911–12-es tanévben a Leipnik Nándor által írt A magyar nép művészete is a rajzszerzőtárba került, majd 1924-ben egy torockói népviseletet bemutató fényképgyűjtemény is.

Ilyenformán nyilvánvaló, hogy elsősorban a rajztanárok foglalkoztak a népművészet tárgyi emlékeinek megismertetésével, így például Kövendi Nagy Gyula 1891–1925 között, majd tanítványa, Tóth István 1925-től 1948-ig (megemlítendő, hogy 1940-ben jelenik meg A magyar díszítés alapformái c. könyve második kiadása).

Az 1948-ban bekövetkezett államosítás után az iskola minden fokon az állam fenntartása, irányítása és ellenőrzése alá került. Évenként változtak a rajztanárok. Többek között Vámszer Géza is tanított itt egy ideig rajzot és néprajzot. Váczy Margit rajztanár (1950-ben, majd 1955–77 között tanított a Brassaiiban) hagyatékában számtalan magyar motívum vázlatát és erdélyi magyar népviseletet ábrázoló rajzot találunk.

„Az ötvenes években tornatanárunk, Sóvágóné vezette a táncsoportunkat, talán 1958-ban vagy 59-ben – emlékezik vissza Szabó Zsolt. – A legjobb táncos lányok közül a 61-ben érettségizett Kovács Judit-ra és Lengyel Ilusra név szerint is emlékszem, alig vártam, hogy velük járhamassam a gyorscsárdást. Domby Imre, a Magyar Opera balettmestere, akinek kalotaszegi táncmonográfiája jelent meg nem sokkal később, emlékezetem szerint székely táncot tanított, de biztosan nem udvarhelyszékit, mert édesapám, aki bethlenfalvi volt és jó táncos hajdanán, másképpen emlékezett a figurákra.”

„1967-ben kezd meg működését irányításom alatt az iskola táncsoportja – emlékezik vissza Tóth Károly, aki 1950–1989 között tanított oroszot a Brassaiiban). Az első években csak »házi használatra« léptek fel, illetve évvárókon szerepeltek a táncosok. Eleinte Berkesy Mária (Magdi) tanította be a táncosokat. Később a magyar népi táncok szakszerű betanításával Rusu Gavril koreográfus, a Magyar Opera tagja foglalkozott. Az első előadásokon a csoport eredeti bodonkúti népviseletben táncolt, majd a kisipari szövetséget táncsoportjától kapták kölcsön a székely ruhákat és csizmákat, később pedig a Magyar Színház és Opera ruhatárából.

Mivel többen is felfigyeltek a táncsoport sikeres szereplésére, az iskola vezetősége és a szülői bizottság elhatározta, hogy saját ruhatárát létesítenek. Így

Ballagási tarisznyák

Szöllösi Ferenc igazgató javaslatára az akkor induló politechnikai oktatás keretén belül megkezdődik a munka.”

Az 1972–73-as tanévben Finta Halay Hajnal (aki 1970–84 között tanított iskolánkban) tervei alapján és irányításával elkezdtek a stilizált kalotaszegi ruhák elkészítését. A tanárnőt idézem: „A Brassaiiba kerültem mint rajz- és kézimunkatanár. Az iskolában a gyermekeket a népművészet ismeretére és szeretetére próbáltam oktatni. Megtanítottam őket szinte az összes jelesebb népművészeti vidék öltéstechnikáira. A kalotaszegi táncsoport ruháit a IX-es lányokkal készítettük el. Az ingváll és a lájbi szabását, a vállfő és kézelő, valamint a kötények hímezését ők készítették el. Természetesen először én a helyszínen, Körösfőn és Sárvasárt megtanultam, és utána őket is megtanítottam rá. A gyöngyözést és a darázsolást szintén a lányokkal készítettük. A fekete glott szoknyákat Györgyfalván rakták le, a fiú lájbik gombjait Széken készítették. A ruhák elkészítésében nagy segítségünkre voltak az esti tagozaton tanuló szabók és varrónők. Később a szülői bizottság támogatásával elkészültek a női (piros) és a férfi (fekete) csizmák is”.

Ezekben az években a fiúk „gyártották” a műhelyórákon a szövőramákat. A tervet F. Halay Hajnal készítette, a munkálatokat Török Ferenc vezette. Ezek segítségével a diáklányok megismerték a különböző szövés technikákat.

„A táncsoportnak sikerei alapján az akkori felteves szervek minden hivatalos ünnep alkalmával kötelezővé tették a megjelenésünket, fellépésünket – folytatja beszámolóját Tóth Károly. – A táncsoport tagjai négyévenként cserélődtek, minden esetben a IX–XII-es diákokból szerveztük, válogatás alapján. Ezúttal is kegyelettel emlékezünk elhunyt szőlőtáncosunkra, a györgyfalvi Jaskó Jánosra, aki egy autóbusz-szerencsétlenség áldozata lett 1975. ápr. 22-én, X. osztályos korában.”

A táncsoport tagjai mindig nagy lelkesedéssel és odaadással vettek részt a próbákon és a fellépéseken. Fülöp (Veres) Ágnes, 1985-ben érettségizett táncos vallomása: „Nagy izgalommal vártuk a próbákat, a Mester is látta, mennyire szívügyünk a táncolás, ezért ő is még nagyobb kedvvel foglalkozott velünk. A téli brassais ünnepeken mindig utolsónak, az est

Néprajzi gyűjtés anyagából

fénypontjaként léptünk fel, és mondhatom, igen nagy sikerünk volt.”

Ez a Tóth Károly vezette táncsoport 1989-ig, a tanár úr nyugdíjba vonulásáig képviselte a Brassai Sámuel Gimnáziumot a nyolcvanas évek derekán megalakult Bogánccsal együtt, éltetve a magyar népi hagyományokat abban a korban, amikor ezért nem járt külön elismerés, sem jutalom.

A rajztanárok elhivatottságát tükrözik azok az évek (1971–72, 1975–78, 1985–86, 1989–90), amikor Gally Katalin rajztanár is a mi iskolánkban tanított. Vezetése alatt készültek az akkor még a Brassaiiban működő német tagozat táncsoportjának szász ruhái.

Az értékmentés ragyogó példáját látjuk a következőkben: 1977-ben a Brassai is áldozata lett a Ceaușescu-féle hírhedt iskolareformnak, miáltal ipari szakközépiskolává alakították át. „A humán osztályok órarendjében a művészi rajz mellett helyet kapott a kézimunka is – kezdik beszámolójukat az 1977–78-as tanévben kézimunkából is érettségizett Sallai Gyöngyi és Szallós Kis Judit. – Tanáraink képzőművészeti végzettséggel és értékörző öntudattal vezették ezt a munkát. Hálásan említem Fintáné Halay Hajnal és Gally Katalin nevét, akiktől nemcsak különböző öltéseket, hanem a tiszta forráshoz való ragaszkodás igényét is megtanulhattuk. Hasznunkra vált, mert amikor a diktatúra egyik napról a másikra megszüntette az elméleti líceumokat, amikor »szakot kaptunk«, a humán osztály textil osztállyá alakulhatott át. Mi ebben az évben léptünk a tizenkettedik osztályba. A szakiskolává válás egyaránt megkövetelte az elméleti és a gyakorlati felkészítést. Osztályunkat Gally Katalin irányította, és nagy hozzáértéssel az érettségire is felkészítette. Ez úgy történt, hogy minden hónapban egy héten keresztül napi hat órát gyakorló munkával (szabással, varrással, szövással, subázással, rátétek vésésével stb.) töltöttünk az iskola rajztermében. Megtanultuk a kalotaszegi, torockói, széki hímezés csínját-bínját, méghozzá úgy, hogy nemcsak szakkönyveket tanulmányoztunk, hanem elmentünk a forráshoz. Szép és feledhetetlen élményünk a széki gyűjtőutunk Gally tanárnővel, amikor színről-színre láthattuk a széki ember művészetének motívumait és az ezekben rejlő érzelmi gazdagságot. Amit láttunk és hallottunk, azt le is jegyeztük, mert a szakvizsgához az elvégzett munkadarab elméleti leírását is mellékelniünk kellett. Nem mellékesen jegyzem meg azt sem, hogy magunk varrta blúzban ballagtunk, amit a kalotaszegi hárászos ing formájára készítettünk el. Úgy gon-

doljuk, hogy hasznos lenne a még meglévő kevés kézimunkaórán nagyobb hangsúlyt fektetni a népművészetre, mert tapasztalatunk szerint egyre kevesebb fiatal ismeri fel a különböző tájegységek jellemzőit.”

1984-ben nyugdíjba vonul Fintáné Halay Hajnal. Ezekben az években a gyakorlati órákon a IX–XII. osztályos lányok is fémmegmunkálást tanultak.

Kézimunkaóra csak az általános iskola V–VIII. osztályában létezett. Ebben az időszakban a lánycsoportok oktatását rám bízzák (1977-ben először, 1980–2002 között helyettes, majd végleges tanára voltam az iskolának). Elődeim nyomdokain haladva elsődlegesnek tartottam a magyar népi kultúra tárgy emlékeinek részleges ismertetését, a magyar díszítőművészet megértését és az ismeretek gyakorlati alkalmazását. Közvetlen szülőföldünk volt az ismeretanyag forrása. Az Erdélyi Néprajzi Múzeum állandó látogatói voltunk. Kirándulásokat rendeztünk a környék falvaiba (Körösfő, Türe, Vista, Valkó, Magyar-gyerőmonostor, Györgyfalva, Szék, Torockó, Szopor stb.). A kirándulások forgatókönyve így alakult: templomlátogatás, ismerkedés a hagyományos gazdasággal, a tisztaszobával és a népviselettel, ezek után következett a lazítás. Természetesen ezekre az utakra a fiúkat is vittük. A lelkesek és a helybéli lakosok szorgáltak magyarazzal. A legérdekesebb gyakorlati órák színtere a feketetői vásár volt. Akkor még nagyon sok eredeti népművészeti tárgy kereste új gazdáját. Talán a fentiekkel magyarázható, hogy több volt diákom választotta a néprajzot hivatásául, és nagyon sokan komoly néprajzi gyűjteményt mondhatnak magukénak.

De mit is dolgoztunk?

Terveztem terítőket, naplóborítókat, ballagási tárgyakat, viseleti darabokat. Széki, kalotaszegi, udvarhelyi és torockói minták keltek életre kezünk munkája nyomán. De ennek 1995-ben vége szakadt, amikor elvették tőlem a kézimunkaórákat, így más iskolákba kényszerültem rajzkatedrám kiegészítése végett.

Mi, a diktatúra éveiben végzett rajztanárok nem tanultunk semmit a magyar népművészetről. Amit tudunk, munka közben, menet közben, néprajzi tanulmányokból, albumokból, egymástól, saját vidéki tanítványainktól, vagy akár szüleiktől tanultuk, és adtuk tovább. Az utóbbi évekre jellemző a népművészet iránti érdeklődés hanyatlása. Már nem divat? Nem érték? Nem érdekes?

Felmérést végeztem egy diákcsoporttal, hogy választ kapjak töprengéseimre. A mintacsoport 97 hatodikos, hetedikos és nyolcadikos tanulóból áll, ezekből 50 fiú, 47 leány. 56 tanuló vidéki, vagy bár egy szülője vidékről származik. 30 tanulónak bár egy szülője értelmiségi. A 97 diákból 20 táncolt, vagy most is tagja valamelyik néptáncsoportnak.

Az alábbiakban az általam feltett kérdéseket és a rájuk kapott válaszokat ismertetem (százalékos adatokat csak a relevánsabb eredmények ismertetésekor közlök).

1. Vannak-e a család tulajdonában népművészeti tárgyak? – 56 tanuló válaszol igennel, ezekből 25 városi, és egyeseknél a felsorolás több területet ölel fel.

2. Foglalkozik-e családtag népi mesterséggel? – 17 vidéki és városi szülő foglalkozik ezzel, van, aki kedvtelésből, van, aki ebből él meg.

3. A diákok látogatták-e a rendelkezésre álló néprajzi múzeumokat? – Az Erdélyi Néprajzi Múzeu-

mot 15-en (a minta 15,4%-a) látogatták meg szülőkkel, vagy a tanító nénivel. Ugyanez vonatkozik a Hó-jában lévő Falumúzeumra is, de a látogatók száma 32 (32,9%). Örvendetes, hogy a torockói Néprajzi Múzeumot 58 (59,8%) diák nézte meg táborok és kirándulások alkalmával.

4. Meg szokták-e nézni a néptáncsoportok (különösen a Bogáncs) előadásait? – A 77 nem táncos gyerekek közül 23-an mennek el (29,8%), a táncosok közül 14-en (70%).

Nagyon fontos kérdésnek tartom a következőt:

5. Szeretnél-e többet tudni a népművészetről? – A 77 nem táncos diákból 44 (57,1%) válaszol igennel, míg a táncosok közül 15 (75%).

A továbbiakban arra kérdeztem rá, hogy

6. a tanulók részt vettek-e kézművestáborban? – A 97 diákból 6-an voltak ilyen jellegű táborban, ebből 5 lány (4 táncos).

Szinte minden diák említi, hogy magyarórán, ének- és rajzórán foglalkoznak néprajzi ismeretekkel is. A technológia órák (ezek a gyakorlati órák utódai) foglalkozási köréből a diákok három témát említnek, aminek köze van a néprajzhoz: „ötödik osztályban székelykaput rajzoltunk, hatodikban kivarrtuk a nevünket íkszekkel”, „mintakendőt készítettünk”. A jelenlegi technológia oktatás V–VIII. osztályának tananyaga is teret enged a népi hagyományok ismeretetésére. Néhány példa: hagyományos térrendezés, fafeldolgozás, a ruházat fejlődése (textilanyagok, bőrfeldolgozás), jelképek, jelek, elsődleges energiaforrások (malmok, prések, ványolók, őrlők stb.) – ezer alkalommal néprajzi tárgyak bemutatására, szokások, hagyományok ismertetésére.

A felmérés gyakorlati része abból állt, hogy a tanulóknak széki és kalotaszegi népviseletet, valamint kalotaszegi, széki és torockói himzést kellett felismerniük. A kalotaszegi népviselet felismerésével nem adódtak nehézségek, a vidéki gyermekek még a falvakat is feltűntették. A széki viseletet annál kevesebben ismerték fel, 13-an székelynek és 5-en csángónak(!) vélték. Az írásos kézimunkát a Kalotaszeghez kötődő gyermekek felismerték, de a székíróról vagy a torockóiról fogalmuk sem volt.

Az osztályközösségek közül a VII. A (osztályfőnök: Pataki Erika magyartanár) válaszolt a legeredményesebben a kérdésekre.

A következtetés magától értetődő: érdemes lenne bevezetni egy tárgyi néprajzzal foglalkozó tantárgyat vagy szakkört. Az eredmények azt mutatják, hogy nem elégséges mintakendőt varrni, ha az öltéseket nem alkalmazzák egy akár kisebb méretű hagyományos kézimunkán. Az is kiderül, hogy a múzeumlátogatásokat a gyermekek sétaként fogják fel. Ha a szakszerű vezetést egy későbbi vetélkedővel kapcsolnánk össze, akkor a tanulók jobban elsajátítanák az ismereteket, valószínűleg többel maradnának.

A tárgyi néprajzi oktatással ellentétben a néptáncoktatás területén sokkal jobb a helyzet.

A kolozsvári Brassai Sámuel Gimnázium Bogáncs Néptáncgyűjtésének elődje, az iskola folklórköre, 1985-ben alakult Tolna Éva magyarszakos tanár kezdeményezésére (1985–1996 között tanított itt). A tagokat az akkori ötödik és hatodik osztályos tanulókból toborozták. A csoport irányításával Könczei Csilla foglalkozott. A csoport elsőrendű feladata az erdélyi népi kultúra ápolása volt, az, hogy az iskola diákjai első kézből ismerkedhessenek meg a

népzenével és a néptáncsal, amely fontos része saját hagyományainknak. 1990-től Könczei Csongor vette át az együttes vezetését.

De miért Bogáncs a Bogáncs?

Tolna Évának a szavait idézem: „Nem annyira virága szépségével van jelen erdő, legelő palettáján, mint inkább szívósságával, mostoha körülményeket legyűrő tűrőképességével. Agyagos föld, tépő szél nem riasztja, mélybe markoló gyökérezettel akár szikla köré, fölé is kapaszkodik. Orvul leszakító szándék ellen tuskéjével védekezik. Él, megél, túlél.” És ez a Bogáncs életfelfogása. Szintén a Bogáncs lapban (19–20. sz.) olvasom: „A Bogáncs Néptáncgyűjtés jelenleg Erdély legrégebbi folyamatosan működő gyermek-néptáncgyűjtése, amely az évek során állandóan bővült: 1990-ben megalakult a Kisbogáncs, 1999-ben az Apróbogáncs, 2000-ben a Morzsbogáncs (a Bogáncs kisgyermekcsoportjai, óvodások is járnak ide). Az 1993-ban végzett első Bogáncsos nemzedék megalapította a Bogáncs felnőtt együttesét, a Zurbolót. 1996-ban megalakult a Zurboló Utánpótlás, 2001-ben pedig a Bogáncs Utánpótlás Csoport is, így az elmúlt húsz év alatt több mint nyolcszáz fiatal és gyermek táncolt csoportjainkban. Az együttesek jelenlegi tagsága pedig körülbelül 150 fő körüli.”

Az elmúlt években a régi Bogáncsos nemzedékek közül sokan már mint oktatók tevékenykednek. A Bogáncs Néptáncgyűjtés társszervezője az 1992 óta kétevenként sorra kerülő ifjúsági néptáncfesztiválnak és a torockói Bogáncs és Zurboló edzőtáboroknak. A torockói edzőtábor rendszeres hagyományápoló és közösségépítő tevékenységgé vált, ezáltal megteremtve azt a lehetőséget, hogy a városi gyermekek minél mélyrehatóbban megismerjék népi kultúránkat.

1993-ban újjáalakul az Unitárius Kollégium. A régi hagyományokat folytatva sokrétű néprajzi nevelést nyújtanak az ifjúságnak. Egyebek között például minden iskolai évben a XI. humán osztály készíti a ballagók tarsolyait, torockói szabad rajzú himzéssel, Orbánné Forrai Erzsébet ny. magyartanár irányításával. Ugyanakkor a Majó Júlia által vezetett énekkar igényesen kidolgozott népdalfeldolgozásokat ad elő.

Pásztor József, a második bogáncsos nemzedék táncosa, majd felesége, Ágnes vállalták az Unitárius Kollégium 2001-ben megalakult Szamóca Néptánc csoportjának oktatását. Közvetlenül a toborzás után műhelymunkát jelentő néptánc-tábor szerveztek, azóta is lelkesen vezetik a lassan már generációt is váltott csapatot.

A János Zsigmond Unitárius Kollégiumban a néprajzot heti 2 órában tanulják a XI. humán osztályban. Zakariás S. Erzsébet magyartanár (2003-tól tanít iskolánkban) a következőkben így számol be a tanmenetről és tapasztalatairól: „a tanmenetet úgy alakítottam ki, hogy a következő egységeket járhassuk körbe:

- a hagyomány, kultúra, közösség – néphagyomány, népi kultúra fogalmainak tisztázása,
- a néprajz nagy egységeinek a szétválasztása (szellemi, anyagi, szociális kultúra),
- a folklór terjedési és változási módjai (diffúzió, migráció stb., ill. revival-survival stb. jelenségek),
- a folklórműfajok (ezek sajátos vonásai, stílári eszközei, kommunikációs közege stb.),
- a szokások – naptári és emberélet fordulóihoz

füzdődek – az ünnep és a mindennapi élet, az ünnep funkciói stb.,

- a néphit és elemei,
- a tárgyi kultúra néhány eleme (viselet, díszítőművészet, településszerkezet, építészet, lakásbelső, eszközök),

- hagyományos foglalkozások,
- a magyar táji csoportok, tájegységek, népcsoportok és főbb jellemvonásai.

A tanév során minden diák elkészít és bemutat egy dolgozatot a megadott szakirodalomból. Ezen kívül minden diák *részvevő megfigyeléssel* elkészít egy szokásleírást akár a hagyományos környezetből, ahonnan való, akár a városi, modern magánéletéből. Ezek során egy-egy tájegység, falu részletesebb megismerésére is sor kerül, vagy egy-egy szokás alaposabb körülményére egy-egy vidéken.

Tapasztalataim

A fogalomtisztázó beszélgetések sikeresek voltak, gyakran vita alakul ki, amely nagyon fontos ennek a korosztálynak; ennek során tisztulnak gondolatai, megtalálja a helyét a világban. A kollégiumban

Erdély különböző vidékeiről vannak tanulók. Az élménybeszámoló-k-szokásleírások egyrészt a különböző tájegységek és szokásaik megismerését teszik lehetővé, másrészt segítik a tanulók kölcsönös megismerését, egymás elfogadását.

A folklór stiláris tárgyalása nagy segítséget nyújt az irodalomoktatásban (és fordítva). Az élménybeszámoló megtanítja a fiataloknak, hogy tudatosítsák magukban a saját kulturális meghatározottságukat, értéküket, megértsék és értékeljék hagyományukat. Mindannyian nyitottabb szemmel néznek és járnak így a világban. Ezek lennének a közvetlen gyakorlati hasznok az általános célok felül, mint amilyen a nemzeti önismeret, a nemzeti hagyományok megismerése, tisztelete és ápolása.”

Végzőként megállapíthatjuk, hogy a diákság nagyobbik részében megvan az érdeklődés a népi hagyományok iránt. A lehetőségek is adóttak. Nekem nem is marad más dolgom, minthogy jó munkát és kitartást kívánjak tanárnak és diáknak egyaránt.

KOVÁTS ILDIKÓ

Most látom kiteljesedni a munkám eredményét

Miközben dül a vita a Bolyai Egyetem körül, háttérbe szorul a szórványban élők iskoláztatásának problémája. Erre hívja fel a figyelmet Kallós Zoltán, aki Erdély gondjairól, magyarságtudatról, a népi kultúra fontosságáról is beszélt a Művelődésnek. A Csángó-díj visszautasításának hátterét is elmeséli a Kossuth-díjas, Corvin-lánccal kitüntetett néprajzkutató, aki ebben a hónapban tölti 80. életévét.

Felszámolódás helyett szórványközpontok

A szórványban vagyunk. Milyen feladatot lát el a Kallós Alapítvány Mezősége?

Körülbelül 60 gyermeknek biztosítunk teljes ellátást Válaszúton. Ebbe beletartozik a szállás, étkeztetés, gyógyszerek, minden. Fel kell öltöztetni, etetni kell őket. Fizikailag le vannak gyengülve. Az első két évben sokat betegeskednek, úgyhogy rengeteget költünk gyógyszerekre. Fel kell erősíteni őket.

Ezek a gyermekek olyan falvakból jönnek, ahol gyenge az egészségügyi ellátás, nincsenek iskolák, gyakran még román nyelvű sem. Milyen problémák jelentkeznek az elszigeteltség miatt?

Főleg az erdőháti falvak, a Meszesről a Kis-Szamosba ömlő patakok mentén elterülő falvak vannak nehéz helyzetben, például Bádok, Kide vagy Ördögkeresztúr. Hát, volt esetünk egy kislánnyal, aki harmadikos kellett volna legyen, de másodikba jött, és nálunk tanult meg írni. Vagy volt olyan, aki a színeket sem ismerte. Egyszer amikor az egyik fiút hoztuk autóval, a Szamos völgyében meglátta a vonatot, azt kérdezte, mi az? Nem látott vonatot még soha, még képen sem. Nincs óvoda, ezért nagyon nehéz felvenni a versenyt azokkal, akik óvodába jártak. A

Kallós Zoltán

szegénység is közrejátszik, hogy ilyen állapotban kerülnek hozzánk.

Az egész Mezősége jellemző ez az állapot vagy csak erről a néhány elszigetelt faluról beszélhetünk?

Sok helyen van ilyen a Mezősége. Meg a Bánát-

ban is, mindenhol, ahol kisebbségben vagyunk. Most, hogy bezárják a kis létszámú iskolákat, egyre több ilyen lesz. Sok analfabéta lesz valószínűleg.

Kinek a felelőssége, hogy ma ilyesmi megtörténhet?

A politikusok lehet, hogy nem is tudnak róla, de nem is érdekli őket. A kormány felelőssége. Dehát, a nagyurak fent, s a jónép húzza az igát és a nehézséget.

Még mindig a szükös Kallós-kúriában van a bentlakás?

Igen, de az épülő szórványközpont kisebbik szárnya heteken belül elkészül. Ennyire van pénzünk egyelőre. Most van kiírás az Apáczai Alapítványnál, remélem, hogy lesz az Illyésnél is, mert kaptunk ígéreteket. Habár ígéretekkel teli van a csizmánk. Nem tudom, hogy lesz, a választásoktól is függ.

Ez befolyásolja a támogatásokat? Hogyan alakultak a támogatások a legutóbbi magyarországi választások után?

Sokkal kevesebbet kaptunk. Idén kevesebbet, mint tavaly, tavaly kevesebbet, mint azelőtt. És amit küldenek, az is késedelemmel jön meg, és ez a legnagyobb baj. Nem tudunk előre tervezni. Ha kevesebbet adnak, legalább tudjuk, hogy mikor kapjuk. Még nem kaptuk meg a tavaly megpályázott pénzek egy részét. Mivelhogy volt ez a probléma a Csángó-díjjal, megkaptunk egynéhány tavalyi kiutalást.

A Csángó-díj visszautasításakor azzal érvelt, hogy nem díjakat kell osztogatni, hanem konkrét támogatásokat komolyan megtervezett támogatáspolitikai keretében.

Én azt írtam annak idején a minisztériumba Bozóki úrnak, hogy egy jól átgondolt stratégiát kellene kidolgozni a határokon túli magyarság támogatására, nem csak a moldvaira, szórványterületre is. A Bolyaiak szülőfalujában, Bolyán négy gyermek van. Azzal nem lehet fenntartani egy iskolát. Szórványközpont-hálózatot kell kiépíteni, mert sorra szűnnek meg a magyar iskolák.

Mennyire sürget az idő?

Ha a szórványban tíz éven belül nem lépünk négy-öttszáz ezer magyar eltűnik. A Bánátban is, Szilágyságban, mindenhol problémák vannak, ahol kisebbségben van a magyarság. Az a véleményem, hogy nem főiskolákat kell létesíteni. Miből lesz főiskolás, ha nincs alsó tagozatos gyermek? Az nem fog magyar főiskolára menni, aki románul érettségizik. Még magyarul sem fog tudni.

Csángósors – ma is félnek

Egyre többet olvasni a csángókról, mégis mai napig kevés embernek van pontos képe a helyzetükről. Hogyan kell a csángók helyzetéhez, problémáikhoz közelíteni?

A legnagyobb gond a papokkal van. Ezek a jani-csár papok ellenezték legjobban a magyar iskolát. Agymosást végeznek.

Kinek az érdeke, hogy románokká váljanak a magyarok?

A Vatikán a leghibásabb itt. Az idők folyamán Moldova missziós terület volt, mindig olasz papokat küldtek. Ha megnézzük a vatikáni okleveleket, látszik, hogy a moldvaiak végig kérték a magyar papot. Elrománosították a moldvai csángókat és a bukovinai lengyeleket, hogy így nyerjenek román nemzeti-ségű római katolikusokat. A Vatikánnak ez volt a politikája, hogy megtörje a román görög-keleti egyház egységét. Én Lészpeden tanítottam, ott az 50-es években kiharcolták az emberek, hogy magyar mise legyen. De a jászvásári püspök kiátkozta az egész falut. A templomot hat hónapig lezárták. Az emberek pap nélkül imádkoztak a fák alatt, és pap nélkül temettek. Kifogtam egy népszámlálást 56-ban, vagy

57-ben. Jött a cenzor – rengetegen voltak, akik nem tudtak románul – kérdés nélkül beírta, nemzetisége román, anyanyelve román.

Változott a helyzet a rendszerváltás óta eltelt 15 év alatt?

Ugyanaz van, félnek az emberek még ma is. Ott vannak a tanítók, akik féltik az állásaikat. Román nyelvű oktatás folyik, nemrég indult be a fakultatív magyar oktatás, amire egyre többen mennek. A papok ma is azt mondják, halálos vétek a magyar ábécét a gyermekek kezébe adni. Nemrég aláírásokat gyűjtöttek a magyar miséért, utána elmentek vele a püspökhöz Jászvásárra. Visszavonták, mert megfenyegették őket azzal, hogy nem oldozza fel, nem temeti el őket, nem kereszteli meg a gyermeket. Ilyen problémák vannak.

Teljesen kivész a magyar öntudat ezekből a közösségek-ből?

Nem teljesen. Valahol a szívük mélyén magyarok. Még azok is, akik nem tudnak magyarul. Rekecsinben, ahol a legöregebbek sem tudnak már magyarul egy ember, mikor megtudta, hogy magyarok érkeztek a faluba azt mondta románul: hol van az én húsom és vérem, hogy lássam.

Hagyományainkkal felvértezve

Mit hozhat nekünk az EU?

Egyelőre nem lehet tudni kulturális téren, mit hozhat. Jót nem, az biztos.

Miért nem?

A technika korában a médiára sokkal jobban oda kellene figyelni, mert azon keresztül szennyáradatot kapunk nyugatról. Meg kéne kímélni az ifjúság agyát ettől. Meg kell szervezzük magunkat előre. Iskolákat, kulturális intézményeket kell létrehozni, hogy nemzeti hagyományainkat minél nagyobb mértékben megtartsuk és megőrizhessük. Nem elég csak az iskola. A néptánc és a hagyományok összetartoznak a nyelvvel, irodalommal, mindennel. Elválaszthatatlanok. Van egy anyanyelved, kell legyen egy zenei és tánc anyanyelved is, ami kapcsolódik a kultúrához.

Ezt már szinte elfelejtettük.

Sajnos el, mert vannak olyan emberek, akik a népdalra azt mondják, hogy primitív, múzeumba való kacat, idejétmúlt. Ez nem igaz. A magyar népdalban az élet minden mozzanatára találunk példát, szerelemre, csalódásra, mindenre. „El mennél-e, elhagynál-e, / Szíved értem nem fájna-e, / De a szíved nem kőbálvány, / Hogy itt hagynál ilyen árván.” Hát nem gyönyörű?! Mindig ezt szoktam idézni: „Szép a rózsa, szép zöld a levele, szép csipkés az ága, legszebb a virága. Szép vagy te kisleány, szép a ruha ríttad, de mi legeslegszebb, azt magadba rejtéd, te gyönyörű lelked.” Hát kell ennél szebb? Erre mondják, hogy primitív? Nem lehet azt, mondani, mert a magyar népdal még mindig érzelmeket éberszt az emberekben. Ezek a szövegek évszázadok során csiszolódtak. Mindenki tett hozzá, vagy elvett belőle, átformálták, önmagukra alkalmazták. Nem itkol el sem örömet, sem bánatot. Ugyanúgy mesél gazdagságról, mint szűkségről. A mindenkori társadalom legőszintébb tükre. A szabadságharc benne van a népdalban, a világháborúk is, házasság, elválás, minden van benne.

Beszélhetünk még élő néphagyományokról Erdélyben?

Van még. Karácsonyi kántálás még sok helyen

van, meg öntözés húsvétkor, farsangolás.

Hol a legelevenebb a hagyomány pillanatnyilag?

Népzenei szempontból a legizgalmasabb a Mezőség, Szék és környéke, aztán Moldva, Gyimesek és Küküllőmente.

Ezeken a vidékeken még mindig van felgyűjtetlen anyag?

Még mindig van, és sok olyan hely van, ahol még sohasem járt senki eddig gyűjtési szándékkal. Mindig kerül elő valami. Magyaroklósra jártunk nemrég, és olyan karácsonyi éneket hallottam, amit nem ismertem eddig.

Mivel magyarázható, hogy évszázadokon át fenn tud maradni egy-egy dallam vagy szöveg?

A gyerekeket a nagyszülők nevelik, azoktól tanulják meg a dalokat, mondókákat, nem szülőktől. Sokszor tapasztaltam, hogy a gyermek szebb változatot ismert egy balladából, mint az anyja. Tehát nem mindig a legöregebb ismeri a legrégebbi változatot.

Kimondható az, hogy a magyar népi kultúra felgyűjtöttsége, szépsége és kiforrottsága szempontjából egyedülálló a világon?

Fantasztikus anyagunk van felgyűjtve, szokások, táncok és népzenei is. Két szempontból is egyedülálló. Valószínűleg egy nép sem gyűjtötte fel ennyire alaposan néphagyományait. És a gyűjtésekre alapozott mai néptáncélet – a táncházmozgalom – pedig átlépte a Kárpát-medence határait, sőt, Európa határait is. Az egész világ magyar ifjúságát összefogja és nem csak a magyart. A válaszüti táborkba a világ minden részéről járnak. Ez az a nyelv, amelyiken a legjobban lehet értekezni, a zene, a tánc.

Furcsán hangzik, hogy zenei és tánc anyanyelvünk is lehet.

Martin György és Tímár Sándor kidolgozott egy olyan metódust, amely szerint anyanyelvi szinten meg lehet tanulni táncolni. Aki csak koreográfiákat tanult táncsoportban, nem tud felállni táncolni, mert a magyar tánc improvizatív.

Mindenki a maga kedvére, személyisége szerint fogalmazza meg magát benne?

A stíluson belül, rengeteg motívumot, tánclepiést variálhat a táncos saját kedvére, érzése szerint. A zene is csak stílusban különbözik, egységes, régi magyar népzenei találunk a Kárpát-medencében, az egész magyar nyelvterületen. Egységes ázsiai örökséget hoztunk magunkkal, s csak később különbözött meg. Ami megvan Dunántúlon, az megvan Moldvában és fordítva.

Dallam is, szöveg is?

Igen. A csujogatók is. De ott lesz a leggazdagabb a kultúra, ahol nagy az idegen hatás. Ezért is Erdélyben alakult ki a legszebb tánc, legszebb viselet, mind a magyaroknál, mind a románoknál, mind a szászoknál. Az egymásra hatásból keletkezett. Ami a románoknak a legszebb volt a miénkből, azt átvették, a magukévá tették, és mi is tőlük ugyanígy.

16 000 megmentett dallam

Generációk nőnek fel azon a hatalmas zenei anyagon, amit Zoli bácsi felgyűjtött. Tulajdonképpen megalapozta a népi kultúra gyakorlati átmentésének is felfogható táncházmozgalma. Gondolt arra, hogy ennyire elterjednek majd a fellelt kincsek?

A gyűjtés nem lehet öncélú. Mit értem volna el, ha ráülök az anyagra? Vannak ilyenek is, akik nem adták oda a közönségnek, annyira féltékenyek vol-

tak arra, amit gyűjtöttek. Én adtam és, ha jöttek, irányítottam őket. Fogalmuk sem volt, hogy mi van, főleg a Mezőségen. Úgy tartották, hogy ott nem maradtak meg a hagyományok. Bartókék is Kalotaszegen és Székelyföldön gyűjtöttek. Van egy ilyen kitétele Bartóknak, hogy a régi magyar verbunkos zenét a mezőségi románoknál kell keresni. Hát nem ismer-te a magyart! Én úgy tartom, hogy a mezőségi népzene eljutott a fejedelmi udvarokba is. Bethlen Gáborról van egy feljegyzés, hogy olyan lassú táncot járt, alig mozgatta a lábát. Valószínűleg ez a mezőségi akasztós volt.

Amit ma ismét rengetegen ismernek, táncolnak a mezőségi rend részeként a táncházakban.

Martin György szerint ez a legrégebbi magyar páros tánc. De nem tudott róla, amíg nem vette fel velem a kapcsolatot. Ősi szokás egyes falvakban – Válaszüton is –, hogy nemzetségek szerint temetkeznek, a templomban is úgy ülnek. Az akasztós tánc típuson belül ezeknek a nemzetségeknek saját táncuk, dallamuk volt, például Visában a Fodorok tánca, Feketelakon a Kisek tánca. Mindig régi stílusú dallamhoz kapcsolódik. Ez is bizonyítja az akasztós régiségét.

Körülbelül 16 000 dallamot gyűjtött fel életében, szinte az egészet tudja kívülről, ez hihetetlen számnak tűnik.

Pontosan nem is tudjuk mennyi. Ahhoz, hogy valaki gyűjtsön, nagy dallamismeret kell, hogy ki tudja szűrni a romlott változatokat, mert ilyen is akad.

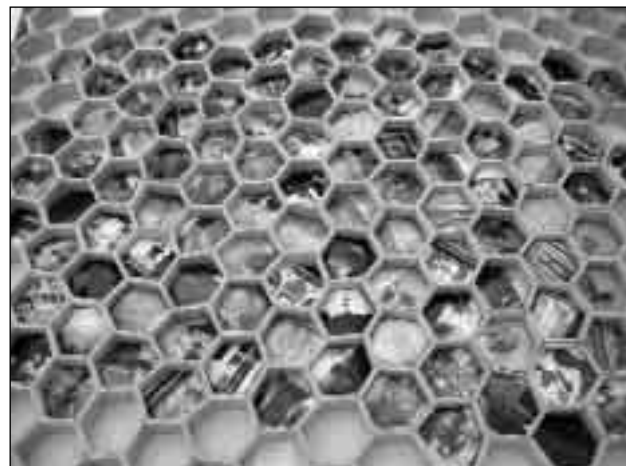
Ki lehet azt mondani, hogy Ön gyűjtött a legtöbbet a Kárpát-medencében?

Nem akarok kérkedni, de balladát előttem összesen nem gyűjtöttek annyit, mint én egyedül.

A nyolcvanadik életévéhez érve – amihez ez úton is gratulálunk – mire gondol, amikor megtelik a válaszüti csűr, és mindenki táncol, énekel?

Hát, nagy öröm számomra, mikor hallom a népdalokat, amiket gyűjtöttem egy-egy táncsoporttól vagy fiataloktól, akik szeretik a magyar zenét. Az együtténeklésnek varázsa, közösségformáló ereje van. Tulajdonképpen most látom kiteljesedni a munkám eredményét.

STANIK BENCE

II. Szilágysomlyói Mátyás-napok

2006. április 7–8. között került sor Szilágysomlyón a II. Mátyás-napok megrendezésére. Ennek keretén belül tartották meg, szintén másodikkal, a József Attila szavalóversenyt. Éppen ezért a Mátyás-napok mottója egy József Attila idézet lett: „Csak az olvassa versemet, ki ismer engem és szeret.”

Első nap, pénteken, a Magyar Tannyelvű Általános Iskolában a kisiskolások (I–IV. osztályosok) szavallatát lehetett meghallgatni. A versmondó versenyre összesen harminchat iskolás jelentkezett. A résztvevők nemcsak Szilágysomlyóról érkeztek, hanem a környező településekről (Zovány, Ipp, Varsolc, Sarmaság, Szilágyperecsény, Kémer, Kraszna) is. A versenyen való részvétel követelménye volt: egy kötelező Kányádi Sándor vers (I–II. osztályosoknál a Pulykaszegyen című, a III–IV. osztályosoknál A tavon vers), és egy szabadon választott költemény. A szavallatok elhangzása után, a döntéshozó szünetben Mátyás-meséket vetítettek a kicsiknek. Ezután már csak a nagyon várt díjkiosztás maradt hátra. Az I–II. osztályosok kategóriájában az I. díjat Sallay Márta (Somlyó) kapta, II. díjat Bréda Melánia (Perecsény), III. díjat Csepei Andrea (Ipp). Dicséretben részesült Balla Barbara (Perecsény) és Kádár Blanka (Varsolc). A III–IV. osztályosok csoportjában az I. díjat Major Anna (Kraszna) nyerte, II. díjat Balla Bettina (Perecsény), III. díjat Erdei Emese (Sarmaság), és dicséretet pedig Nagy Péter (Varsolc). Gratulálunk nekik!

Második nap került sor a nagyok (V–VIII. osztályosok) szavallatára a Mezőgazdasági Szakközépiskolában. Erre a versenyre negyvenöt iskolás jelentkezett; de nemcsak Somlyóról, Zilahról és a környező falvakból érkeztek résztvevők, hanem a határon túli testvérvárosokból, Albertirsáról és Nyírbátorról is. A zsüri: Szabó Zsolt, a Művelődés főszervezője Kolozsvárról, Kaári Kabay Lilla, szaktanár Albertirsáról, Buzogány Márta, szaktanár Nyírbátorról, Pocsveiler Ilona tanárnő és Márton Ágota X. osztályos tanuló Somlyóról.

A szombati nap tehát szavalóversennyel kezdődött. Itt is két kategóriára osztották a szavallatokat, V–VI. osztályosokra és VII–VIII-osokra. A verseny feltétele: egy kötelező József Attila és egy választott vers volt. Az első forduló után mindössze húsz továbbjutó maradt (tíz az V–VI. osztályosok kategóriájából, tíz pedig a VII–VIII. osztályosokból). A második forduló lezajlása után ebédszünet következett a Magyar Iskolában.

Tizenöt órától Mátyás-napi műsorral folytatódott tovább a nap. Először a kisiskolások Mátyás királyról szóló rajzkiallítását nyitották meg a rendezők, melyet a délután folyamán alaposabban szemügyre lehetett venni. Hogy a közönségnek megjöjjön a hangulata, néhány ügyes fuvolás, korabeli ruhákba öltözve reneszánsz muzsikával lepte meg a közönséget, melyre Boda Ibolya tanárnő tanította meg őket. Rögtön utána Mátyás meséket hallgat-

hattunk meg az I–IV. osztályosok előadásában. A délután fénypontja a VII–VIII. osztályos diákszínjátszó csoport előadása volt, Nagy Eleonóra és Gáll Tímea irányításával. Az előadás Mátyás királlyá választását dolgozta fel egy nagyon mókás módon, hiszen gyerekeknek szólt. Élvezetes volt, az előadás keretén belül, a reneszánsz tánc, melyet Tóth Klementina tanított be az ifjú színészeknek. A műsor végezetével bemutatkozott a kolozsvári Amarylilis Társaság Pimpimparé csoportja. Két képviselője, Szabó Kinga és Szabó Zelmira interaktív játékokkal és Mátyás királyról szóló zenével szórakoztatta a kicsiket.

A tartalmas program után már csak a délelőtti József Attila szavalóverseny eredmény- hirdetése maradt hátra. A zsüri elnöke értékelte a versenyt, és megdicsérte a résztvevőket. Minden versenyző kapott emléklapot, valamint a zsüri tagjai is részesültek egy-egy jelképes értékű ajándékban. Tehát a nyertesek: az V–VI. osztályosok kategóriájában: I. díj. Vadas Henrietta (Szilágypanit), II. díj. Váczi Barbara és Hardai Csaba (Albertirsa), III. díj. Meczner Dalma (Nyírbátor). Dicséretben részesültek: Faluvégi Ágota és Kabai Ágota (Zilah), Nagy Edit (Szilágynagyfalu). A VII–VIII. osztályosok kategóriájában díjazottak: I. díj. Nagy Dóra (Nyírbátor) és Fehér Zsuzsanna (Somlyó), II. díj. Volák Attila (Albertirsa) és Novák Dávid (Nyírbátor), III. díj. Lakatos Júlia (Zilah), valamint dicséretesek: Farkas Norbert (Nyírbátor) és Kabai Andrea (Szilágynagyfalu). Emellett közönségdíjban részesült V–VI.-osok közül Váczi Barbara (Albertirsa), György Renáta és Pernes Patrik (Somlyó). A VII–VIII. osztályosok közül, egyértelmű szavazatszám alapján Volák Attila (Albertirsa) kapta meg a közönségdíjat. A díjkiosztás még folytatódik, hiszen minden résztvevő és szereplő (diákok és tanárok egyaránt) egy jutalom-kirándulásra megy Kolozsvárra a Magyar Operába. Ezt a jutalmat a szilágysomlyói Önkormányzat és Polgármesteri Hivatal ajánlotta fel. A rengeteg könyvjutalom a számos támogatónak köszönhető: Báthory István Alapítvány, Heltai Gáspár Könyvtári Alapítvány, a Művelődés, RMPSZ, Tinivár Alapítvány, Mino Center, Igiena Tehnofarm, Alcomp Kft., Martinelco Kft., Dacii Kft., Lukys Kft., Panda Kft., Korena Kft., Bákai Csv., Fekete András, Fekete Pál, Sallay Károly, Széman Péter, Bara Juszti, Gáll Piroska és a Szilágysomlyói Magyar Iskola Szülői Munkaközösségének képviselői, valamint a nyírbátori Önkormányzat különdíjakat ajánlott fel.

Gratulálunk a szervezőknek: Bara Juszti, Gáll Tímea, Márton Gabriella, Nagy Eleonóra, Széman Rózsa és Szodorai Melinda munkájához. Valamint kívánunk erőt a következő Mátyás-napok legalább ilyen színvonalas megrendezéséhez.

Táncos (ellen)pontok

A jelen írás ellenpontjait a Kolozsvári Televízió magyar szerkesztőségének Pont és ellenpont kulturális-kritikai műsorai érlelték: egy részük az adásokban elhangzott, más részük pedig az általuk ihletett kritikai észrevételek megfogalmazása. A pont a közép-erdélyi nyelvjárások sajátos zenei és táncterminológiája, amelyik a férfítáncok nyolcütemes zenei, illetve táncszakaszait, így például a legényes tánc figuráit jelöli. A pontokból táncszakaszokat, táncfolyamatokat lehet szerkeszteni. Az ellenpontokból?

Bekezdő

- eltáncolt (köz)pénzek?

Táncos, pontosabban néptáncos közösség az erdélyi magyar, legalábbis úgy tűnik a különböző hazai és magyarországi állami, közalapítványi és önkormányzati támogatások alapján. És ezt akár örvendetes tényállásnak, vagy a hagyományos értékeinket méltányosan támogató kultúrpolitika hatékony működésének is tekinthetnénk: lám, a tradicionális népi táncművelés teljes körű felbomlása ellenére egyre többen és egyre többet „néptáncolhatnak”. Hiszen az immár öt hivatásos táncegyüttesünk (és az őket támogató civil háttérintézmények) éves költségvetése (és pályázata), az egyre bővülő műkedvelő néptáncos közeget (azaz a hagyományörző és hagyományápoló néptánc csoportokat) fenntartó, szervező és támogató alapítványok és egyesületek pályázatait, valamint az egyre több néptáncfesztivál (és -találkozó), táncház, tánc tábor vagy akár falunap, és nem utolsósorban az avató és emlékező, pántlikaelvágo és koszorúzó ünnepi pillanatok néptáncos háttérmomentumai évente körülbelül ötvenmilliárd régi, azaz ötmilliárd új, erős lej (becsült adat).

Hogy ez sok vagy kevés, szempont kérdése. De egy biztos: már eléggé nagy összeg ahhoz, hogy (közvetlenül) a támogatásokról döntéshozó szervek és (közvetve) a hivatalos diskurzus, továbbá a közvélemény átgondolhassa az erdélyi magyar (nép)táncművészet helyzetét, pontosan az említett közpénzbeli finanszírozás mértéke miatt.

Mert itt komoly gondok vannak: a mérték nincs összhangban a minőséggel, vagyis a mennyiség a szakszerűséggel, magyarán a felmutatott eredmény igen kevés a jelenlegi támogatottsághoz képest. A helyzet azért is súlyos, mivel közéletünk egyáltalán nem rendelkezik semmilyen átfogó elképzeléssel az erdélyi magyar (nép)táncművészet létét (jelenét és jövőjét) illetően. Így kerülhet ki- és elosztásra évente a szóban forgó jelentős összeg anélkül, hogy egyáltalán felvetődne például a szakképzés szinte teljes körű hiánya.

Gerincmotívum – a szakképzés hiánya

Az erdélyi magyar (nép)táncművészet legnagyobb gondja a szakképzés, sőt mondhatni az erre irányuló koncepciók szinte teljes körű hiánya. Tulajdonképpen 1990 óta folyamatosan háztetőket építünk alapok nélkül, s így könnyen paradox helyzetek adódnak. Például szemben a tízmilliós lakosságú Magyarországon négy közpénzből fenntartott hivatásos (nép)táncgyüttesével, a mi másfélmilliós

közösségünk jelenleg öt közpénzből fenntartott hivatásos (nép)táncgyüttesel rendelkezik, s mindez úgy, hogy ott működik táncművészeti alapképzés (szakiskolák, tanfolyamok stb.), és van táncművészeti főiskola is, míg nálunk? Leszámítva az utóbbi évek néhány civil kezdeményezését – amelyek elsősorban a különböző szintű táncoktató tanfolyamokra vonatkoztak/vonatkoznak – egyelőre nem létezik intézményesített táncművészeti képzés. Ezért, ha nagyon sarkítottan fogalmazunk, akkor a megfelelő szakképzés hiányában alapított hivatásos együttesünk professzionális művészeti intézményként megkérdőjelezhetőek, működésük akár közpénzek elherdálásának is tekinthető! Hogy mit szól ehhez a közvélemény? Semmit, a jelenlegi közvélekedés a hazai (nép)táncművészetet (még) nem tartja elfogadott művészeti ágnak, társadalmilag megbecsült életpályának (vajon mitől művész egy táncos?). Hogy mit szól ehhez a hivatalos diskurzus? Keveset, vagyis annyit, hogy szükséges támogatni a hagyományörzést felvállaló hivatásos/önálló magyar intézményeinket, s különben is „örüljünk annak, hogy léteznek ilyen intézmények”. És hogy mit szólnak ehhez a néptáncolók, az érintett intézmények, együttesek, a szakma? Egységesen (sajnos) semmit vagy keveset: általában érzékelik a mostoha helyzetet, s vannak, akik megpróbálnak a helyzethez alkalmazkodva építkezni, úgy gondolva, hogy kitermelhető az utánpótlás, a táncos szakma a létező keretek között is. (Ezért is nagy nálunk az átjárhatóság a hagyományörző falusi táncos és a hivatásos táncművész szintjei között, nem világos, hogy adott esetekben táncművészetről, hagyományörzésről, műkedvelő táncikálásról vagy tánc házas mulatásról beszélünk.)

De az intézményesített autodidaktizmus nem helyettesítheti a szakképzést, és az sem lehet örökérvényű érv, hogy „örüljünk, hogy van, mert magyar”, mivel az etnikum nem esztétikai minőség, attól, hogy valami magyar, még lehet rossz, sőt! És a helyzet felelőssége egyaránt érinti az erdélyi döntéshozó elitet (és politikumot) és a kulturális közösségünket: ha már intézményeket működtetünk és jelentős közpénzekkel támogatjuk a hazai „néptáncolást”, akkor ideje lenne a szakképzés helyzetét is megoldani. Mert addig nem beszélhetünk erdélyi magyar táncművészetről, viszont megállapíthatjuk, hogy az erdélyi táncélet hemzseget a pszeudotáncosoktól...

A gerincmotívum változata – a pszeudotáncos esete a néptánc

A pszeudotáncos úgy gondolja, hogy tud. Nagyon tud. Magabiztos, kisujjában érzi a néptánc lényegét, például már igen jól „mezőségizik”. Tudását szereti fitogtatni, például tánc házasban, tánc táborban mindig mindent el akar táncolni, meg akar mutatni. Szereti a színpadon is, hiszen (főleg hazai környezetben) szinte biztos a meg- és visszatáncolás. Küldetés-tudata általában fejlett, határozott elképzeléssel rendelkezik a tradicionális népi kultúráról, de legfőképpen a néptáncról. Ha véletlenül, nagy ritkán egy-egy hagyományörző vidéki közösségbe vetődik, meglepődve tapasztalja, hogy azok az emberek bizony „rosszul” tudják, ismerik (saját) táncikat, s gyorsan

„segíteni” akar rajtuk. Mert a pszudotáncos egy idő után már táncoktató, majd „népi” tánc csoport vezetője, s rövidesen koreográfus, azaz a hiátust kihasználva szakember, s mint ilyen, az egyetemes dilettantizmus díszpéldánya. Mert ugyan nem érti a „kar alatti forgatás”, „légboka” vagy „nagyharang” terminusokat, szakmai szókincse a „mosolyogj a színpadon!” és „igazodj a többihez!” kifejezésekben kimerül, de ki kérheti tőle számon táncelméleti és tánctechnikai hiányosságait? Szakmai tekintélyének egyetlen mértékegysége a régiség hangoztatása: „én már akkor táncoltam, ott voltam, láttam, tanultam...” Hogy mióta és mit látott vagy tanult lényegtelennek tűnik, hiszen táncdialektusokról, táncstílusokról, táncípusokról soha életében nem hallott (igaz, Martin Györgyről sem), stílusérzéke, ugyanúgy, mint táncos elméleti, tárgyi és technikai tudása fejletlen hozzá nem értő. Viszont mindez nem gátolhatja tevékenységét, s általában pszudotáncos karrierje – többek között a fennálló pályázati, támogatási rendszerek hiányosságai miatt is – töretlen marad.

Lezáró – a fennálló pályázati rendszerek hiányosságairól...

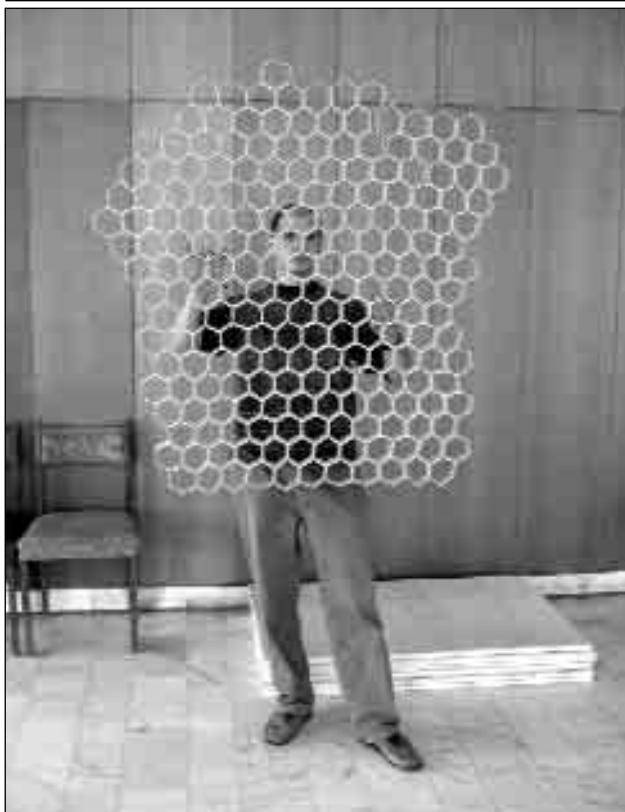
Minden néptáncos rendezvény, fesztivál vagy találkozó kapcsán három tényezőről lehet kritikai észrevételeket megfogalmazni. Az első a szándék, amiről általában illik feltételezni a jóhiszeműséget és a lelkesedést, ámár az utóbbi időben egyre több eseményt szerveznek kizárólag pályázati támogatások elszámoltatása miatt. A második a megvalósítás, amihez megfelelő emberi és technikai háttér, infrastruktúra szükségeltetik, és ez igen sok esetben hiány-

zik. A harmadik pedig maga a részvevő/fellépő együttesek, csoportok előadása, produkciója, s itt észlelhető – az említett szakemberhiány miatt – a legtöbb probléma.

A kritikai észrevételek elhárítása nagyrészt a pályázati, támogatási rendszerek szapulását vonja maga után. Ilyenkor gyakran hallhatjuk, hogy azért szerveznek ilyen meg olyan rendezvényeket, mert csak így juthatunk támogatásokhoz, vagy hogy azért rossz az infrastruktúra, mert nehéz eligazodni a bonyolult pályázati rendszerben, hogy azért nincs rendezviselet, zenekar, koreográfia, mert senki sem támogat. De miben segítheti az erdélyi magyar (nép)táncművészetet, illetve miben javítható a fennálló pályázati, támogatási rendszer? Elsősorban át kellene helyezni a hangsúlyt az egyszeri fesztív, ünnepi alkalmakat támogatásáról a munkás minden napokra, a normatív támogatásokra. Sokkal többet érnenk el, ha például az Erdélyi Magyar Néptánc Egyesület, mint a hazai táncélet szakmai ernyőszervezete, delegálhatna a különböző közalapítványok kuratóriumaiba felhatalmazott képviselőket, így közvetlenül biztosítva az oktatási, oktatói, valamint koreográfusképző tanfolyamok, vagy a folyamatos infrastrukturális fejlődés anyagi háttérét, s tánc együtteseink minősége is javulna a próbatermek szürke hétköznapjainak, azaz meghatározott alkotási folyamatok támogatásával.

KÖNCZEI CSONGOR

A hely szelleme

Nemzetközi képzőművészeti alkotótábor
Csíkszeredában

Látnunk kell, értenünk és éreznünk kell, hogy rendkívüli helyen vagyunk, Csíkszereda és környéke ihlettel, érzésekkel és hagyományokkal gazdagon megáldott föld. És ez a bizonyos varázs nem egyszerűen az adott földrajzi helyből árad, mintha ennek a helyszínnek, élettérnek lenne valami mágneses ereje, hanem valamely itt történt különleges eseménytől származtatható, attól, hogy a tér és idő koordinátái egy adott ponton valamely eseményben akkor és ott keresztezték egymást. Ez a genius loci, ami akár a teremtés pillanatától is létezhet, akár egy adott pillanatban is születhet, amikor valami döntő fordulat teljesen új irányt ad életünk folyásának, és mélységében áthatja az adott helyet is.

A hely szelleme – így fordíthatjuk le a genius loci latin kifejezést. A genius a régi rómaiaknál azonban nem egyszerűen szellemet, hanem valóságos védőszellemet jelentett, aki az embert élete kezdetétől egészen a végéig, sőt azon túl is kísérte, részt vett örömeiben és bajaiban. A köznyelv a hely szelleme kifejezést leginkább valamely nagy múltú kulturális intézménnyel kapcsolatban szokta használni, ahol a szellem, a szellemiség az intézményhez kapcsolódó nevek, események által ragadható meg. Pedig a hely szelleme sokkal inkább jellemezhet egy tájat, meredek hegyoldalakra emelt kápolnákat, fatörzsekre kibuggyanó gyantát, mohával borított sírköveket, útkereszteződésekben ágaskodó kereszteket, egymásra támaszkodó panelházakat, de a hagyományos tízesek szerint szerveződött telkeket is, dőcögő utakat, leromlott aszfaltborítást, az erdő árnyékában kanyargó ösvényeket, mély, az emlékezet előtti időből áradó szakralitást, a liftaknák és elhagyott ipari létesítmények profanitását, a terek és félkész építmények megdöbbentő hétköznapiságát. De jellemezhet távoli harangszót, a gyermekhinta nyikorgását, egy neves festő ecsetnyomai által behatárolt teret, a lezárt, elszánt eb kenyérkérő farokcsóválását, az alagsori diszkó dübörgését vagy a falunapok színes forgatagát, egy csárdás erejéig egymásba kapaszkodók közös ritmusát, a szöttek motívumvilágában megbúvó mélyebb kommunikációs rendszert, a paraszti tárgykultúrában rejlő rendszerűséget. A szentély mélységes csendjét és a zöldségpiac hangzavarát, a talapzatra helyezett impozáns ércarcot és gyermekeink szemében megvillanó játékos huncutságot, hivalkodóan lobogó zászlót, lelkünk legmélyén örözt szülőföld-érzést, az itthon-otthon, a kint-bent

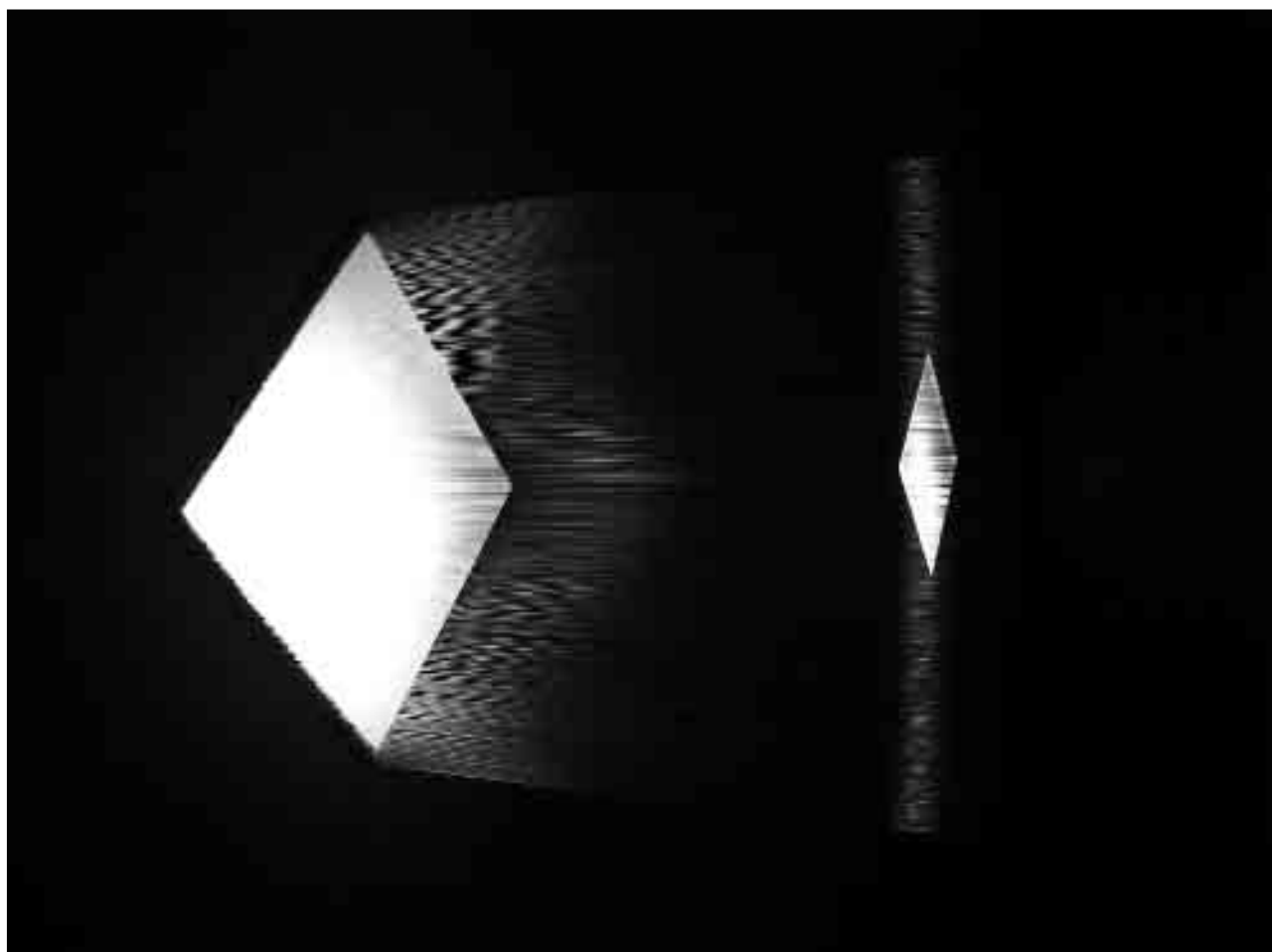

párhuzamot, az egy karámba tartozók nyájszellemét és a próféták, az új távlatokat felfedezők merészségét. Mindez azt is mutatja, hogy valóban létezik egyfajta szakrális földrajz, ami nem holmi ezoterikus széplelkűség, hanem a valóság magva, egyben minden megnyilvánulás forrása.

A hely szelleme a hely atmoszférájában és karakterében rejlik, ami mindig egyedi és független az embertől. Ám a hely szellemét a csíkszeredai alkotótábor résztvevői kiegészítik a korszellem és az emberi szellem kategóriájával. Az Egyesült Királyságból, Japánból, Indiából, Ausztriából, Magyarországról érkezett alkotók és a hazai (ittthon alkotók vagy tanulmányaikat az anyaországban folytató) művészek kiállítására láttán, mi magunk is fogalmat alkothatunk arról, miként mérték fel az alkotótábor meghívottjai a hely szellemét, hogyan reagáltak rá; felmérhetjük, milyen viszonyt alakítottak ki egy-egy konkrét helyzettel, szituációval szemben, egy konkrét településsel és lakosaival, valamely kézzelfogható térrel vagy konstrukcióval szemben. Miként reagálta le egy japán vagy indiai művész a hely sajátos kultúráját? Vagy még tovább fokozva a kérdéskört: miként reagálták le a hazai művészek az angol, japán vagy indiai alkotók meglátásait – és fordítva.

Többszörös tükröződésekről van tehát itt szó, a kívül-belül fogalompár egyszerre egymásba olvasztó és elhatároló, áttetsző és elnyelő, fényt és fogalmi sugárzást átengedő és visszaverő tényéről. A tábor szervezőinek feltehetően ez is volt a szándékuk: a helyi tudás birtokosai egyfajta megállapodásának és a kívülálló látásmódjának ütköztetése, egyidejű

megjelenítése az együttlétük alatt, az egy fedél alatt alkotás, a közös kiállítás megtervezése során. A szervezők tudatosan főként fiatal művészeket kértek fel az eszmecserére, hogy meglátásaik frissessége minket, szemlélőket is rácsodálkoztathassanak mindarra, ami kánonoktól mentes szemléletük szűrőjén fennmaradt.

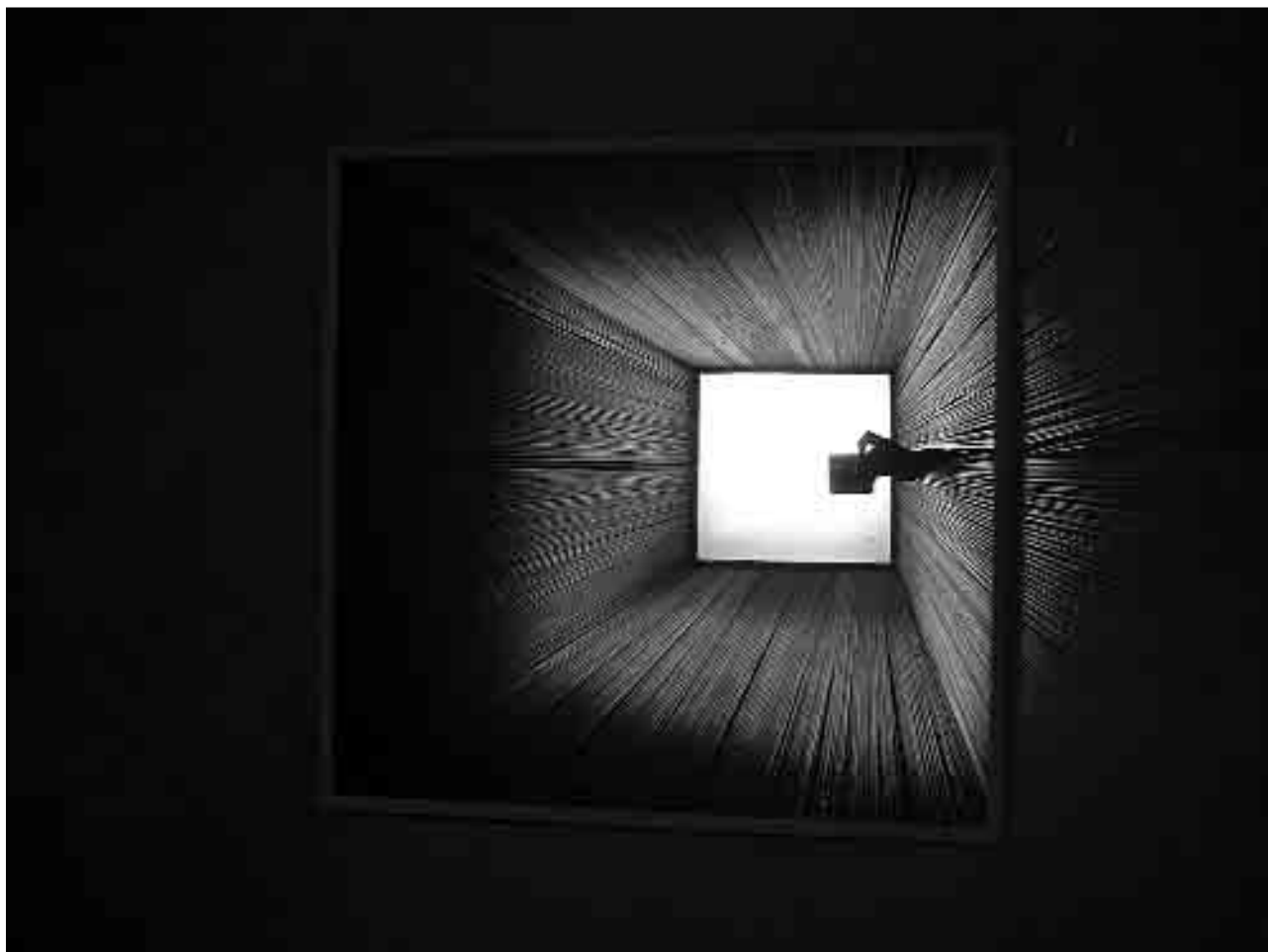
És valóban, időnként szükségünk van a sajátosságainkat nem ismerők szemére, a megértő idegenek által tapasztaltak leképezésére, hogy jobban megérthessük saját magunkat, mindennapi életterünket, a hely szellemét. A kívülről azt is észreveszi, amit önző érdekeink miatt nem hoznánk tudomására. Lehet egyfajta szégyenérzet, hagyományainkban megbúvó, ösztönös gátak nem engednek, hogy a meglátásunk szerinti „helyes” és „korrekt” avagy a közfelfogás által legitimizált „képet” megzavarjuk, elemeit átértelmezzük vagy legalábbis megkérdőjelezzük. Ám a hagyományoktól nem terhelt, nem akadályozott szellem ráérez, a figyelő szem észrevesz olyan helyzeteket, olyan dolgokat, a díszes homlokzat mögött elrejtőzött részleteket, amelyek szintén mindennapjainkhoz tartoznak, amelyek akaratlanul is részei a hely szellemének.

Számunkra természetes és megszokott, már-már hétköznapi az egyszerű elemekre épülő, sajátos színű, világos, erőteljes kompozíciójú festékes, a székely szőnyeg, amely egy hagyományos életmód része, a hajdani paraszti lakásbelső díszje volt. Ám nem csupán a parasztházban fellelhető a festékes, de

templomok belső díszéül is szolgált és szolgál, és mára modern lakások berendezési tárgyaként s a kikerülhetetlen életmódbeli, igénybeli változások nyomán múzeumok tárlóiban is. És folytatva a sort egy sajátos kiegészítéssel: Kiss Miklós a „festékes” kompozíciójában is tovább él – igaz, kézzelfogható voltában csupán behatárolt ideig – a székely szőnyeg motívumrendszere, amely átértékelve, újrafogalmazva, homokból, cementből, kavicsból „szöve”, simogatva egyengetve most itt terült el lábunk előtt.

Az angliai Tania Kovatsot is a népművészeti örökségünk forma- és színvilága ragadta meg. Az arányok, a léptékviszonyok determinációjára vagy a stílárís, dekoratív elemekből kibontható jelentésbeli többrétegűsége figyelmeztet, valójában a formák és az ornamentika nyelvén kíván hozzánk szólani. Tudjuk, egykoron minden egyes ősi ornamentumnak vallási jelentése volt, tehát minden egyes motívum ugyanakkor szimbólum is. A teremő és fenntartó isteni erő egyes megnyilvánulásait jelképezi.

A hely szellemét próbálta megfejteni és leképezni Kiss Miklós és Zakariás István Zsolt, ez az igyekezet érezhető ki a halászzsinórból konstruált, részben valóságos, részben éteri oszlopokból, amelyet közösen készítettek nagy türelemmel. Oszlopuk a kiállítási térben már meglévő oszlopokra kínál a jel- és nyomhagyás szándékával készülő kézenfekvő párhuzamot: a mennyezet lámpatestéből adódott a damiloszlop egyik jellemző mérete, de ezáltal a lent-fent, a kint-bent fogalomkettős is meghatározottságot

nyert, úgyszintén az eredendően meglévő fénykibocsátás és az oszlop alá helyezett tükör által biztosított visszaverődés is fontos szerepet kapott. A tükröződés és áttetszőség hatásait bemutató ötletek, a fény vezetésének, manipulálásának finom eszközei, az átszűrődő fény finom reflexiói, egyszerű és áttekinthető parabolák erőteljes jelenléte érezhető további alkotók munkáin is.

Ezek a fogalompárok jelentkeznek Szigeti Gábor munkáján is. Caravaggio Hitetlen Tamás című borzongatóan realista festményét idézi meg. A kompozíció középpontjában Jézus és a három apostol feje látható. Tekintetük egy pontra irányul, az apostolok a homlokát ráncoló Tamást figyelik, amint Krisztus oldalába mélyesztí ujját. Az eredeti festmény részleteit az éles megvilágítás és a sötét árnyékok emelik ki. Szigeti Gábor is az említett fogalompárok által sugallja az igazi témát, a megismételt (és manipulált) valóságot, és a reprodukciót, a megsokszorozódás jelenségét nem hétköznapi, banális tárgyak, tájrészletek leképezésével, hanem egy valódi „műtárgy”, egy korábbi kor festménye esetében vizsgálja. A kiállítóterem nagyméretű ablakára ragasztott tükördarabokból létrehozott, az eredeti Tamás-kompozícióra utaló munka egyrészt átveszi a kinti, nagy és személytelen térről a kiállítóhelyiség meghittségébe igyekvő fénynyalábokat, úgyszintén a belső megvilágítás is akadálytalanul áthaladhat az alkotás egyes részein, viszont a tükördarabok a benti direkt fényt térítik meg és a kintről betörő fény falakról vissza-

fordított haladási irányát változtatják ismét meg. A munka úgy téríti meg a fényt, miként Krisztus sebének megtapintása eredményezte Tamás igazságraébredését.

A reprodukálás eszközeivel él Eröss István is. Nagyméretű alkotásának témájául szolgáló épület bár működését, kihasználtságát tekintve jelentéktelennek, szánalmasnak, pusztulásra ítéltnek tűnik (s talán az is), egykori nagyravágyásában és impozáns múltjából megérint az a felidézett pillanat, amely jelentőssé és titokzatossá varázsolja őt. Ez a pillanat felidézhető a fotó eredeti fénybeállításán, a kép kivágás révén, de színes fonalak vonaljátékainak, nyalábjainak újraalkotó hatása által is. A „behálózásnak” köszönhetően ez az arctalan, kissé embertelennek, feledésre kárhoztatott épület különös, ismeretlen aurát kapott. Átlényegült. És azt a tünékeny pillanatot őrzi, amikor eddig ismeretlen oldalával fordult felénk. A valóság beszűrődött a látomásba és a látomásba bekérezkedett a valóság. És a stalker betonmonstrumot egyre misztikusabb, hihetlenebb hangulat veszi körül, s egyben furcsa, kétértelmű jelleget is kölcsönöz neki: egyszerre isteni és szánalmas. Akárcsak emberi létünk.

A szakralitás Polgár Botond dokumentációs anyagának is feltűnő vonása. A csíksomlyói kegyhely lenyűgöző belső monumentalitása alól nem is kíván kikerülni, inkább alázattal és mély beleérzéssel fogadja be a hely üzenetét, szellemét. Egy sajátos aurát álmódott a kegytemplom előtti térről száрма-

zó, onnan kölcsön vett, majd eredeti helyükre visszahelyezett kockakövekből. A tizenkét kőbe egy-egy liliomot faragott – s tudjuk, a liliom a tisztaságot, az ártatlanságot jelképezi, a liliom a szerelem, a szüzesség virága. Babits szerint: „Fehér liliom, rőt rózsaszírom, viola-fuvalom, / s az arany csillag ring öledben, hajadon.” Polgár Botond a helyzet szakralitását fogalmazza meg líraian, de egyben illő komolysággal és alázattal.

Stephen Monger fotóival a jelenre reflektál; az egyes fényképeken sorra fellelhetők itt szerzett érzések, sejtések és illúziók, a személyét átjáró hangulatok formái lenyomatai. Lehet találgatni, hogy fotói vajon a birtokbavétel vágyáról szólnak, vagy a vizsgált életterek, az épített és természetes környezet titkainak egy higgadt és tárgyilagos szemlélő általi megfjtésével találjuk szemben magunkat. Mondhatnánk úgy is: a sejtések és a tények szembesülnek ezeken a felületeken, meglehetősen pontossággal illusztrálva az alkotói én állandó osztódásának és újraegyesülésének alapélményét.

Chintan Upadhyay a tábor szervezőit egy nagyméretű munkával is megörvendeztette. Ő is egyrészt a reprodukivitás sajátos eszközeit kiaknázva alkot, számítógépes modellálással létrehozott bábok különleges, illuzórikus terét rezegteti meg az akarat nélküli, marionett-szerű figurák árnyékaival és még inkább a testükre vetített, őseitől örökölt képi világgal. Saját hagyományainak eleivel ötvözi a szoftveres világ lehetőségeit.

Anne-Marie Creamer bevallotta Mikes Kelemen újralfedezésének szándékával érkezett Székelyföldre. Kedvenc olvasmánya Rákóczi rodostói társának egy kitalált személyhez (egy Konstantinápolyban élő öreg erdélyi hölgyhöz) írt levelei. S miként Mikes Kelemen szedte csokorba leveleit, úgy füzte képsorait Anne-Marie Creamer az egyik tárgyról a másikba térő gondolatszövésével, hogy közben korlátok nélkül szólt bármiről, ami csak eszébe jutott, amivel felfedező útján találkozott. Most csupán néhány képkockát láthatunk, majd megfelelő előkészítés, utófilmezés után véglegesül az üzenetszerű rövidfilm, melynek címbéli címzettje szintén fikatív személy.

Fazakas Csaba munkáit a téma profanizálása, banalitásuk megörökítése határozza meg. Olyan, a valóságban fellelhető nyomokat, jeleket keresett (és kapott), amelyek bizonyos emberi tartalmakat hordozhatnak, jelképpé, szimbólummá is válhatnak. Ezzel a szemlélettel rokon Botár László képsorozata is, amelyet a Plakát helyeinek nevezhetünk. Különös érdeklődéssel fordult a romos, firkált, málló falfelületek felé. Megfelelő kontextusban művé lényegül nála a csupasz, kopár téglafal is. A lehetséges plakátoló helyek metafizikája, a látvány konkrétsága ejtette rabul, a nyomatokra aztán rá is festett, rajzolt – firkákat csupán vagy konkrét tárgyakat, testrészeket, s ezáltal ki is emelte, új valósághelyzetbe helyezte őket, deformálta, roncsolta, értelmezte őket.

A kiállított munkák értelmén gondolkozva, jelentésüket megfjtve rögzíthetjük, hogy a korszellem gyakran éppen a hely szellemével természetesen ellentétesen működik. A genius loci térben kötött, de időben végtelen, míg a korszellem időben kötött és térben végtelen. A természetes hely szelleme az embertől független (s mint láttuk, magára az építő emberi szellemre is hatást gyakorol); a korszellem viszont teljes egészében az emberi szellem terméke, és

függetlenítheti magát a hely szellemétől. Ami szemünk előtt zajlott, a csíkszeredai alkotótábor meghívottjainak folyamatos eszmecsereje, közös kirándulásai, közös munkájuk, az estéknéni elmélyült vetítések, prezentációk, a folyamatos metakommunikáció, a kéthetes közös sors és közös cél megvalósítása mégsem a korszellem és a hely szellemeinek háborúját eredményezte. Bár a modern kifejezési eszközök, az újdonságokat jelentő meglátások és megoldások, egy-egy alkotó technika újszerűsége tiszteletben tartotta a genius locit, mi több, belőle merített ihletet és útmutatást. Mindenféle hóbörgést mellőzve, meglepő alázattal és mély beleérző képességgel közelítettek viszonyainkhoz, megsejtett álmainkhoz, titkolt, de titkokban mégsem maradható árnyékainkról – hiszen a korszellem folyamatosan változik, ám a hely szelleme marad. Kitart, mint a hegyek, a csillagok és a tengerek. Ez azonban, sajnos, nem óvja meg településeinket attól, hogy a korszellem áldozataivá váljanak: a korszellem ugyanis minden esetben nagyon is lokálisan, egy-egy konkrét település arculatának és jövőképeinek megváltoztatásában, „fejlesztésében” jut kifejezésre. Egyfajta senkiföldjén történő fantasztikus piknik eredményeként elhagyott, eredeti jelentésüktől megfosztott épületek és városrészek is keletkeznek, amelyek nyomoként ezen a kiállításon is helyet kaptak. Az alkotótáborban szövődő, kialakuló emberi kapcsolatok az itt talált széteső, meglazuló kapcsolathálót erősítheti és mutathat példát. És mindenik alkotó a maga felszabadultságában, a dolgok lényegét kutató szemléletében azt a ki nem mondott, de minden cselekvésükből kiérződő következtetést érezhetjük, hogy az értékek világát nem váltja fel az érdekek világa és a hit nem adhatja át helyét a hitelnek.

Végezetül fel kell említenünk (megfontolandó tanulsága miatt) Hamvas Béla elméletét, amely szerint a Kárpát-medence őt, egymástól jól megkülönböztethető, saját arculattal rendelkező genius locival, azaz szellemiséggel jellemezhető. Ez az őt szellemiség: észak, kelet, dél, nyugat és Erdély génusza csaknem mindenütt jelen van, de különböző arányú, helyről helyre változó összetételekben, és a tájban éppúgy megnyilvánul, mint a településekben és az emberek mentalitásában. Erdély génuszáról – amivel az idevalósi művészek ismét szembesültek, s a távolról érkezettek is megsejthettek – így ír: „Erdély – szakadékoság, mély ellentétek és azok áthidalhatatlansága, humor (groteszk), sokrétűség, kettősség, megalkuvás, bonyodalmak, okos gyakorlatiasság, magas életigény, ízlés, rafinéria.” Hogy mennyire helytálló Hamvas fogalmazása, azt e két teremben kiállított munkák is mutatják, Hamvasnak csaknem minden kifejezésére, tömör, lényegre törő meghatározására találhatunk itt jellemző példát. És még valamire: az alázatra és tiszteletre. Mert megdöbbenő és egyben megható, az egyre inkább szürkülő, egyneműsödő hétköznapijainkban reményt fakasztó az a tisztelet, amellyel művészeink városunkhoz és egymáshoz közeledtek, az az igyekezet, hogy tartalmasan, szemhatártágító módon töltsenek el néhány napot városukban és környékén, és mindennek következményeként elgondolkoztató, az ő maguk és saját sorsunkra figyelmeztető jeleket hagyjanak számunkra.

Fôhajtás II. Rákóczi Ferenc előtt

A Jubileumi Rákóczi Évek (2003–2011) keretében a Partiumi és Bánsági Műemlékvédô és Emlékhely Bizottság, közösen a Királyhágómelléki Református Egyházkerülettel, emlékkirándulást szervezett szeptember 24–25. között Ónod–Eger útvonalon, II. Rákóczi Ferenc Magyarország vezérlo fejedelmévé választásának 300. évfordulója tiszteletére.

Szombat délelött Ónodon az Ónodi Lorántffy Zsuzsanna Honismereti Egyesület tagsága, élén Ágoston István elnökkel, fogadta a társaságot. A programnyitó áhitattal kezdôdött a református templomban, Victor Anna lelkipásztor szolgálatával, majd Ágoston István üdvözölte a partiumiakat, utána Dukrét Géza, a PBMEB elnöke köszöntötte a helybelieket. Ezután megtekintették az ónodi várt, ahol Tomka Gábor régész ismertette a vár történetét és a most zajló régészeti kutatások és restaurálások eredményeit. Megtudtuk, hogy a várt a Czudar család kezdte építeni az 1390-es években. Az 1500-as években a Perényiek kezébe kerül, majd Rákóczi Zsigmond vásárolta meg 1603-ban. Itt volt várkapitány I. Rákóczi György, aki majd mint fejedelem tovább építette a várat. 1639-ben a törökök megrongálják, de Lorántffy Zsuzsanna, majd később Thököly Imre kijavíttatja. 1688-ban a krími tatárok felgyújtják, s ezzel katonai jelentôsége megszűnt. Az 1707-es ónodi országgyűlést, amely kimondta a Habsburg-ház trónfosztását, már a várfalakon kívül tartották. Az ásatások három sarokbástyát, várfalakat és belső épületeket tárt fel. Ezekből eddig a délkeleti sarokbástyát restaurálták.

Ezután meglátogattuk a helyi tájház gazdag gyűjteményét. A 12 órás harangszó elhangzásakor ünnepélyesen megkoszorúztuk Lorántffy Zsuzsanna szobrát. Emlékbeszédet Ágoston István egyháztörténész tartott. A római katolikus templom látogatása után Bacsó Sándor polgármester díszbédre hívta a társaságot, az egykori Török-kastélyba, ahol mindenkinek átadta Ónod monográfiáját. Ebéd után elindultunk Eger felé.

Egerben Kádár Zsolt esperes várt minket a Kálvin Házban. Röviden ismertette a református egyház helyzetét a városban, az Egervölgyi Református Egyházmegyét, valamint a Kálvin Ház történetét és szerepét. Ezután városnézésre vitt bennünket, bemutatva a város központját. Vacsora és szállás a római katolikus kollégiumban volt.

Vasárnap 10 órától ünnepi istentiszteleten vettünk részt a református templomban. Ezen jelen voltak lelkipásztorok, a Szent György Lovagrend tagjai, fertálymesterek, cserkészek, valamint meghívott vendégek a Partiumból, Ónodról, Szécsényből és az Egyesült Államokból. A vendégeket Kádár Zsolt es-

Eger korabeli ábrázolása

peres köszöntötte, igét olvasott Csűry István főjegyző. Az igehirdetés előtti ének után Tökés László püspök hirdetett igét, kiemelve a vezérlo fejedelem, II. Rákóczi Ferenc önfeláldozó harcát a szabadságért. Majd rámutatott arra, hogy nemzetünk rohamosan fogy, az utóbbi időszakban egymillióval csökkent a magyarság, többel mint amennyi elpusztult a második világháborúban. Ezt meg kell állítani. A cserkészek köszöntése után az amerikai vendégek részéről Cecil Coulverhouse üdvözölte a gyülekezetet. Réti Árpád színművész szavalata után a Himnusz elénekülésével zárult az ünnepi istentisztelet.

12 órakor emléktáblát avattunk a Kálvin Házban. Kádár Zsolt esperes és Tökés László püspök bevezetője után Dukrét Géza tartotta az avató beszédet. Éneklés közben Tökés László püspök leplezte le II. Rákóczi Ferenc tüzománc emléktábláját, majd a partiumi küldöttség nevében Dukrét Géza helyezte el a kegyelet koszorúját. Ezután állófogadás következett a Kálvin Ház nagytermében, ahol Tökés László püspök köszöntötte az egybegyűlteket.

15 órától ökumenikus istentisztelet volt az egeri bazilikában. Seregély István egeri érsek és Tökés László püspök szolgáltak. Mindketten kiemelték a Rákóczi-szabadságharc jelentőségét, nemzetünk mai problémáit, az ökumenizmus fontosságát, a magyar nemzet határok feletti egységét. Majd közösen elénekeltük a magyar és a székely himnuszot. A rendkívül bensőséges istentisztelet az is mutatta, hogy a megjelentek nagy része sírt a meghatottságtól. Ritkán lehetünk szemtanúi egy ilyen megnyilvánulásnak a magyarországiak és erdélyiek közösségében, ökumenikus keretek között.

Rendezvényünk tudományos ülésszakkal folytatódott az egeri vár gótikus püspöki palotájában. Az egybegyűlteket Petercsák Tivadar, a Dobó István Vármúzeum igazgatója üdvözölte. Dukrét Géza, a PBMEB elnöke bevezetőjében ismertette a Jubileumi Rákóczi Évek programját, s beszámolt az eddigi rendezvényekről, majd a következő előadások hangzottak el: Csohán János professzor: II. Rákóczi Ferenc vallásügyi politikája; Ágoston István egyháztörténész: II. Rákóczi Ferenc vallásossága; Kupán Árpád

Az egri Dobo István tér ma

történéssz: Bihar megye és Várad a Rákóczi-szabadságharc idején.

Ezután megnéztük a gótikus palota emeletén lévő vármúzeumot, ahol megismerkedtünk a vár, a város történetével, melyből kiemelkedik az 1552-es török ostrommal szembeni hősies ellenállás, Dobó István főkapitány vezetésével, az egri nők hősies harca, amelyet Gárdonyi Géza híres könyvéből, az Egri csillagokból, már gyermekkorunkban megismertünk. Eger volt II. Rákóczi Ferenc szeretett városa. 1705. január 2-án nyitotta meg a vár kapuit a kurucok előtt. A Nagyságos Fejedelem február utolján érkezett a városba és ott tartózkodott június 28-ig. Főhadiszállása lett a nagy múltú vár lábánál elterülő püspöki székhely, amiként ő nevezte: „az ország közepe”. Itt alakult ki, mintegy az ország nemzeti királyságának ígérete gyanánt a maga korában is fényes fejedelmi udvara. Itt fogadta XIV. Lajos francia király követét, nagy reményeket fűzve a „legkeresztényebb király” nyújtotta segítséghez. 1708. május 15.

és június 14. között újra itt tartotta udvarát, majd 1708. augusztus 11-től szeptember 26-ig tartózkodott a városban. Ekkor fogadta I. Péter orosz cár követét, miután a franciák segítségével vetett reménye véglegesen meghiúsult. A vár 1710. december 1-jén kaptulált a császári hadak előtt. Ezután a vár hosszú emberöltőkön át omladozott. A vár megbecsülésének legjelentősebb apostola a szomszédságban lakó Gárdonyi Géza volt, aki az Egri csillagok című regényével a milleniumtól kezdve napjainkig a legelevenebb serkentője a vár kultuszának. Sírja is itt található a városban. A földszinten találjuk a Hősök termét, itt helyezték el Dobó István vörösmárvány síremlékének fedőlappját, amely a páncélba öltöztetett hőst ábrázolja. A síremléket két oldalt hat nagyméretű szobor veszi körül. Kiss István szobrászművész alkotásai az 1552-es várvédelem szereplőit szimbolizálják: végvári katonákat, tiszteket, kovácstól és az egri nőket. Ma az egri vár, Budapest után, a leglátogatottabb turisztikai objektum. Ma talán nincs olyan magyar ember, aki életében legalább egyszer nem zarándokolt volna el ide, a hazaszeretet kegyeleti helyére.

Megemlékező utunk a várbeli ünnepi fogadással végződött.

Emléktábla-avató beszéd:

Tisztelt püspök úr, tisztelt emlékező gyülekezet!

Két esztendővel ezelőtt volt háromszáz éve annak, hogy II. Rákóczi Ferenc szövetséget kötött a tiszaháti felkelőkkel, kibontotta a szabadság zászlóját „Cum Deo, pro patria et libertate” jelszóval és elkezdődött Európa leghosszabb szabadságharca.

A szabadságharc vezérő fejedelme új hangon szólította meg a társadalmat, a kirekesztettek, szegények sokaságát. A szabadságharc összefogott nemest és polgárt, főurat és egyszerű végvári vitézt, jobbágyot, kereskedőt és írástudót, bármely vallás hívei voltak és bármely nyelven beszéltek. És miért példakép ma is számunkra? Mít tanulhatnánk tőle mai vezetőink? Huszonkét éves volt, amikor vállára vette egy ország gondjait, és a szabadságharc nyolc éve alatt mindvégig a magyar államiság védelme, korszerűsítése, hazája jövője foglalkoztatta. Felismerte az anyanyelvi műveltség, az iskolázás és tudományművelés országformáló jelentőségét. Állította, hogy az ország vezetői elsősorban erre kell hangsúlyt fektessenek. Rendelettel biztosította, hogy bárki, bármilyen egyházi közösség nyithasson iskolákat, csak azt kívánta, hogy az ifjúságot a haza iránti kötelességtudat szellemében neveljék. „Egész dicsőséget és gyönyörűséget abban tudom, hogy az ifjúságot hazám szolgálatára nevelhessem.” Rákóczi azon magyar történelmi személyiségek közé tartozik, akiket elfogadott és magáénak tekintett Európa. Hagyománya áthatja a magyar és más nemzetek kultúráját. Példája így ma is önismeretre, eszmélkedésre, önbizalomra serkent. Az önzetlen hazaszeretet tiszta és életető forrásának jelképévé vált. Ma, amikor 300. évfordulóját ünnepeljük a szécsényi országgyűlésnek, ahol II. Rákóczi Ferencet Magyarország vezérő fejedelmévé választották, fejet hajtunk nagy személyisége előtt és mély tisztelettel és alázattal leplezzük le e táblát.

Apáthy István élete és munkássága

Jó egy esztendővel ezelőtt dr. Uray Zoltán, nagyra becsült és igen tisztelt kedves kollégám megtudta, hogy az Egyetemi Könyvtár kötelékében ledolgozott 28 évemből bő két évtizedig a Mikó-kertben álló – valaha Apáthy-intézetnek nevezett – épületben működő zoológiai könyvtárban voltam szakbibliográfus, amely pontosan az Állattani Múzeum fölött helyezkedik el. Mai, közismertebb neve: Speológiai Intézet, előtte a tudományágnak nevet adó (speológia, azaz barlangkutatás) tudós – Emil Racovița – mellszobra. Már akkor rögvest elvi döntésre készítő „szakmai tárgyalásba” kezdtünk arra vonatkozóan, hogy előbb-utóbb az EME égisze alatt egy alaposan átgondolt Apáthy-előadást kell kiviteleznünk a jeles világhírű tudósunk bemutatására. Nos, március 31-én délután sikerült tervünket megvalósítani. Igaz, nem volt túlon túl nagy a vendégek száma, de az érdeklődő közönség előtt elhangzott tudósportré, az előtérben kifüggesztett Takács Gábor készítette Apáthy-szénrajzarckép, valamint az ugyanúgy kerezett Mikó-villa színes képe bizonyára emlékezetes marad a résztvevők számára.

Ki is volt hát voltaképpen Apáthy István, a világhírű zoológus?

A szónoki kérdésre persze Benedeczky István, aki később a szegedi egyetemen Apáthy katedrájának az örököse lett, frappáns választ ad a Szenczi Molnár Társaság által Budapesten 1995-ben megjelentetett gazdag tartalmú, de olvasmánynak is kitűnő könyvében: Apáthy István a tudós és hazafi. Szív-ből ajánlom nemcsak biológusainknak, de minden olvasni szerető magyarnak.

Jegyezzük meg már itt azt a tényt, hogy nagy tudású és tekintélyű tudományos egyetemi mentorához, Margó Tivadarhoz hasonlóan ő is Aesculapius követőjének készült, a budapesti egyetemen 1885-ben orvosi diplomát szerzett. De úgy látszik, hogy szintén orvos képzettségű zoológia tanára, annyira hatott rá, hogy két évre tanársegédként maga mellé vette. Az is igaz persze, hogy már 1883-ban, alig 20 esztendősen pályadíjat nyert Tanulmány a Najadeák szövettanáról című (Értekezés a Természet Tudományok Köréből, MTA, 1885/8. sz.) pályamunkájával. Ugyancsak 1885-ben jelenik meg egy kitűnő novelláskötete is Az út a révpart felé (Athenaeum Rt. kiadásában. Alcíme: Klinikai képek). Apáthy rendkívül sokoldalú tehetséggel rendelkezett. Versek is írt, mégpedig kitűnőeket. Íme, hogy hogyan jellemzi a kötetet a kismonográfia szerzője: „Az orvos-író vallomásai ezek a novellák. Mind a 17 kép, egy-egy kis remekmű. A klinikai képek mindegyikéből az tűnik ki meggyőző erővel, hogy Apáthy »tud írni«. Mit jelent ez? Orvosi felkészültsége alapján ismeri választott betegek baját, s így azt is tudja, hogy mi sors vár rájuk? Rendszerint a halál, néha a bolondok háza, ami még a halálnál is rosszabb. Apáthy az orvos, tudja »hőse!« elkerülhetetlen sorsát, és a tragikus kimenetel tudatában, mélységes szánalom és szeretet ébred benne elesett embertársai iránt. Látja, naponta tapasztalja, hogy az orvosi felkészültség milyen cse-

Apáthy István. Takács Gábor grafikája

kély, hogy emiatt a betegek nagy hányada menthetetlen. Azt is látja, hogy a társadalom, amelyben az egészségesek beteggé válnak: kegyetlen és igazságtalan, s hogy mindezekben az adottságokon, ő, az orvos, változtatni nem képes. Nem akar rossz orvos lenni, ezért inkább a tudomány művelését választja élethivatásul. Fölismeri, hogy előbb meg kell teremteni az orvoslás tudományos alapjait, s aztán lesz csak esély a hatékony gyógyításra. Ez a legfőbb szakmai fölismerés, amit az orvos Apáthyt a pályamódosításra bírja. Így érthetjük meg, hogy végül is miért lesz az orvostól zoológus, az íróból pedig tudós.”

Orvosi diplomáját pedig még csak a következő évben vehette át, 1885-ben, de már 1884-ben figyelemre méltó tanulmány látott napvilágot tőle a Budapesti Szemle 1884/91. számában: Az élő anyag és az egyéniség címmel.

A továbbiakban úgy vélem, hogy leghelyesebb, ha – amint szabadegyetemi előadásomban is tettem – Lambrecht Kálmánnak a Nyugat 1922/21. számában megjelent Magyar tudós sorstragédiák című írását tekintem zsinórméretnek.

„Látom Apáthyt, a tudóst, fehér boncköpenyében, amit a görcső fölé hajlik” – írja Lambrecht Kálmán. Mert tény az, hogy a mikroszkópi kutatást, a festési, metszési, beágyazási módszerekkel együtt nálánál mesteribben, művészebben senki nem alkalmazta. Korlátlan ura a mikroszkópnak, és a szövetbűvár finom bonckésének, a mikrotomnak. Messze világrészekből is eljöttek természetbúvárok, hogy a mikrotechnika titkaiba, csodálatos lehetőségeibe az

Az egykori Apáthy-intézet a Mikó-kertben

Apáthy-intézet mestere vezesse be őket, szó szerint így fogalmaz Lambrecht Kálmán: „Egy negyedszázadon át nyaranta Nápolyban, a Stazione Zoologica és télidőben Kolozsváron gyűltek köréje a tanítványok. Egy emberöltőn át mestere és középpontja a maga teremtette nemzetközi iskolának.” A nápolyi kutatóállomás létrehozója és működtetője, Anton Dohrn, aki a Nápolyi-öböl flórájának és faunájának feldolgozásával kapcsolatban a piócafélék alaktani és rendszertani vizsgálatait teljesen Apáthyra bízta. A haza vizekből és a Nápolyi-öbölből gyűjtött anyagon végzett bonc-, szövet-, és rendszertani kutatásairól egymás után jelentek meg alapos, gyakran könyvterjedelmű dolgozatai. Széleskörű saját ismereteinek, kiváló mikrotechnikai készségének, gyakorlott és ügyes kezének, kitűnő adottságainak, tárgyszeretetének, szorgalmának, rendkívüli tájékozottságának eredménye 3 év alatt 12 nagyszabású publikáció. Ezen kutatásai közben jutott olyan felfedezésekhez, amelyek forradalmilag hatottak. Ezeknek további vizsgálatát minden másnál fontosabbnak tartotta. Így lett kutatásainak egyik súlyponti része a neurohistológia, magyarul: idegszövettan.

Nápolyi tartózkodása alatt a svájci, német, belga és holland egyetemeket és a párizsi tudományos intézeteket is felkereste. Külföldi tapasztalatai, valamint kiemelkedő kutatásai méltóvá tették arra – miután már 1888-ban a budapesti egyetemen magántanári képesítést szerzett –, hogy 27 éves korában, 1890-ben a kolozsvári egyetem professzora legyen, majd 8 évre rá, 1898-ban az Akadémia levelező tagja.

Érdekes a Fővárosi Lapok 1890. február 9-i számából a rövid tudósítás summáját szó szerint idézni: „Új egyetemi tanár. A király ő felsége dr. Apáthy Ist-

ván budapesti egyetemi magántanárt a kolozsvári egyetemhez az állattan és összehasonlító bonctan nyilvános rendkívüli tanárává nevezte ki, a szabályszerű illetményekkel. A hivatalos lap tegnap közölte e legfelső elhatározást. Az új egyetemi tanár, kit olvasóink szépirodalmi művekből a közismerést nyert Klinikai képek című füzetéről jól ismernek, noha még fiatal ember, szaktudományában mégis sok elismerést aratott külföldi híres tudósok körében is. Már mint egyetemi tanuló, számos pályadíjat nyert, s kitűnő tanára: Margó Tivadar úgy nyilatkozott felőle, hogy hasonló tehetségű tanítványa harminc éves tanári pályája alatt nem volt. Igazolta ez állítást azzal, hogy a külföld nevezetes szakfolyóirataiban: Archiv für Naturgeschichte, Zoologische Jahrbücher, Zeitschrift für wissenschaftliche Mikroskopie, Mitteilungen aus der zoologischen Station für Neapel, Biologisches Zentralblatt, Zoologischer Anzeiger, Archives de Biologie stb. húsznál több értekezése jelent meg, mind önálló bűvárlat eredménye az állattudomány köréből, új vizsgálati módszerekkel. A mi akadémiánkban is több jeles értekezését olvasták föl s adták ki. Új módszereiről külföldi tekintélyek: Fr. Keivel, G. Plax, Graff gráci tanár, Fr. Müller nagy hírű darwinista, (kitől Brazíliából becses vizsgálati anyagot is kapott), teljes elismeréssel nyilatkoztak, Van Bambeke genfi egyetemi tanár pedig ily című dolgozatáról: »Nach welcher Richtung hin soll die Nervenlehre reformiert werden« írt meleg elismerést, említve, hogy a sima izomrost és az idegrost közt fölállított párhuzamát fejtegette is hallgatói előtt szövegtani előadásaiban. A Cherchia-féle expedíciónak világ-körülhajózó útjában szerzett állatok egy részét is ő kapta meg tudományos feldolgozásra.” Az idézett újságcikk még folytatódik a Dohr Antal nagylegzetű tervével a Nápolyi-öbölről tervezett flóraművel kapcsolatosan.

Alapvetők és világhírűek mikrotechnikai kutatásai, talán éppen ezekben volt Apáthy István a legnagyobb. Idegszövetteni vizsgálatai módszereinek állandó tökéletesítésével folytatta. Számtalan tanulmányában, valamint 1895-ben és 1900-ban megjelent könyvének első és második kötetében számolt be a mikrotechnika minden ágában végzett kutatásairól. Módszereit alapos fizikai és kémiai ismeretei segítségével dolgozta ki. Műszereit maga tervezte. Mások és saját mikrotechnikai tapasztalatainak eredményeit összegezte és kritikailag feldolgozta. Ezzel tulajdonképpen önálló tudományát teremtett: a mikrotechnikát. A sejtek és szövetek rögzítésének fő kérdése az volt, hogyan lehet azokat az élő állapothoz legközelebb álló minőségben megtartani. Új rögzítő folyadékokat dolgozott ki, azok látásmódját elemezte; egyúttal megállapította, hogy a sejtek és szövetek fiziológiai állapotuk szerint különböző módon rögzülnek. Felfogását a mai hisztokémiai és hisztofizikai, valamint elektron-mikroszkópos kutatások is megerősítik. Módszereivel a rögzítő anyagokat, amikor szükségtelenné váltak, tökéletesen el tudta távolítani metszeteiből. A zsírok és lipidok vizsgálatában alkalmazott zselatinos módszere annak idején kiemelkedő volt. Ezen kívül tökéletesítette a celoidinnal való beágyazást. Különféle hófokon olvadó paraffinokat használt, és létrehozta a celoidin-paraffin kettős beágyazást. Eljárásai ma is jelentősek, a finomabb fénymikroszkópos vizsgálatoknál a kettős beágyazás ma is pótolhatatlan, mert va-

lamennyi eljárás között egyedül ez teszi lehetővé, hogy biztonsággal készíthessünk vékony (1–5 mikron) metszeteket. Művében „benne van mindaz, amit a múlt szelleme és szorgalmas keze hasznosnak és mikrotechnikai vonalon értékesnek termelt – írja róla Ábrahám Ambrus. Mint mikrotechnikus akkor lett igazán naggyá, világszerte ismertté és elismertté, amikor a mások és maga által szerzett tapasztalatai eredményeket és kísérleti tényeket kronologizálta, összegezte és kritikailag feldolgozva, a mikrotechnikát a tudomány ragjára emelte. Ebbeli eredményeképpen született meg kétkötetes zseniális műve: *Die Mikrotechnik der tierischen Morphologie*” (I. k. 1896; II. k. 1901) címen. (L. Apáthy-ankét. *Communicatioes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica*, 1962.) Boveri a legnagyobb élő mikrotechnikusnak, Lenhossék Mihály magister mundinak nevezte. A szublimát-ozmium rögzítés, a celloidin-paraffin beágyazás, festési eljárásai, aranyozása, utóaranyozása stb. azóta mint Apáthy-metodikák ismertek világszerte. (L. Lukács Dezső: Apáthy István emlékezete halálának 50. évfordulóján. *Állattani Közlemények* 1973/1–4. füzet.)

Mikrotechnikájának harmadik kötete, melynek kézírata 36–40 ív terjedelemben 1903-ban már sajtó alatt volt, sajnos a szakirodalom örök kárára, nem jelenhetett meg. Világhírű idegszövetani vizsgálatai forradalmasították ezt a tudományterületet. A Schwann-féle hártya és mag a protoplazmával nem másodlagosan csatlakozik a dúcsejtből kiinduló axonhoz, mint azt a Ramón y Cajal-féle neuron-tan vallja, hanem az idegrost egymás végébe csatlakozó idegsejtek hosszanti sora, melyeknek határa egy-egy Ranvier-féle befűződés. A neurofibrillumok megszakítás nélkül haladnak az idegrost egész hosszában a dúcsejtből a perifériáig. A vérrendszerhez hasonlóan az egész szervezetben összefüggő és folytonos a neurofibrillumok hálózata, ezek az élő sejtelemek átmennek egyik sejtből a másikba. Így többek, mint sejtörhanumok, az egész individuum elementáris szervei. Ez a neurofibrillumok kontinuitásának tana. A neurofibrillumok kontinuitása a 19. század végén és a 20. század elején teljesen összeegyeztethetetlen volt a Wirchow- és Kölliker-féle sejtp princípium elvével. A tankönyvekben is általában a neuron-tan volt elterjedve. Részenb ez is oka annak, hogy Ramón y Cajal és Golgi kapta meg a Nobel-díjat (1906) és nem Apáthy.

Sajnos, hogy hazafias érzésétől vezettetve belebojnyolódik a politikába is. Mert „a tudománynak nem szabad a közélet elől laboratóriumaiba elzárkózni” – hirdeti még azután is, hogy közéleti szereplése mártíriumba döntötte, írja róla Lambrecht Kálmán. 1918. október 31-én a kincses városnak akkor osztatlan bizalma őt emelte a Nemzeti Tanács elnöki székébe. „December 7-én kinevezik Kelet-Magyarország fő kormánybiztosává és december 23-án, egy nappal a legszomorúbb magyar karácsony előtt Károlyi Mihály telefonon följánlja neki a kultusztárcát. De Neculcea tábornok csapatai Kolozsvár külvárosában táboroznak már, napok kérdése, hogy egész Erdély az ellenség kezére jusson. Apáthy, egész Erdély legexponáltabb magyarja, a tárcát visszautasítja. Számít a következményekkel, sejtethi sorsát, hiszen hetekkel előbb tudta már, hogy a román királyi csapatok első foglya ő lesz, mégsem mozdul helyéről. A fanatikus Apáthy egész lelki nagysága ebben a pillanatban dőlt el. Most már csak a töviskorona és a

Az egykori Mikó-villa épülete

csöndes vég volt hátra.”

1919. január 15-én elfogják. Július 15-én ötévi börtönre ítélik a „lázado és felségsértő” Apáthyt. Ítéletét – később, a francia közbenjárásra – maga az ítélelhező bukaresti katonai törvényszék semmisíti meg. 1920. augusztus hó 7-én végre átléphetta a demarkációs vonalat. „És látom végezetül – folytatódik tovább a Lambrecht-emlékezés – a sorstragédia utolsó felvonását. Szeptember végén a hívek maroknyi csapata vesz körül egy sírhanton Csonka-Magyarország déli végvárán, a Tisza-parti metropolisban, Szegeden. Apáthy Istvánt, az erdélyi magyarság vezérét temetik – az Alföldön. Jobb hazába szálló lelke ma is a Királyhágót, a Hargitát, a Fogarasi havasokat s az erdélyi Mezőséget látja –, de porhüvelyét az Alföld homokja fogadja be. Kelet-Magyarország volt fő kormánybiztos a nem pihenhet Kelet-Magyarország földjében!

Dübörögve hull a rög haló porai fölé. Egymásra borul a hitves, a barátok, az egyetem s az Akadémia kuszorúja. Csak egy szalag hiányzik –, a magyar természetvizsgálók társulatáé. A babért nem téphetik le kuszorús homlokáról, megvonják hát a cipruságat tőle.”

De mi iktassuk ide a búcsú szavait: Nyugodjon békében!

Pap István

(1915–1994)

Az agrárszakma a mezőgazdasági tudományok polihisztoraként tartja számon. 1915. február 25-én született a ma oly sokat emlegett Verespatakon. Kolozsvárt 1931–1936 között az I. Ferdinánd Egyetemen matematikát tanult, majd 1938-ban beiratkozott a Mezőgazdasági Főiskolára, ahol tanulmányai végeztével később tanársegédként, előadótanárként majd professzorként 1975-ig tanított. Több mint ezer szakcikket, tanulmányt írt, de még a 89-es bukfenc előtt több kötetre rügő önéletrajzi feljegyzést, elmélke-

dést írt. 1990 után az újjászerveződött Romániai Magyar Gazdák Egyesülete tiszteletbeli elnökének választotta meg. 1994. február 5-én halt meg Kolozsvárt. Lapunk munkatársa, Farkas Zoltán monográfiát ír egykori tanáráról, ő hívta fel a figyelmünket ezekre az írásokra. Kis ízelítőt nyújtunk át orosz hadifogságának élményeit megörökítő fejezetből. Reméljük, hogy olvasóink érdeklődéssel fogadják, s azt tervezzük, hogy kötetben is megjelentetjük majd e történeti és művelődéstörténeti csemegét.

Pap István

Szemjonov, a takarékos

Véletlenül a másik nevére is emlékszem: Nyikaláj. Teljes egészében Szemjonov Szemjonovics Nyikaláj. Olyan ritka név, mint nálunk Szabó János. Szóval vele is sokat dolgoztam, de nem véletlenül osztottak be hozzá „egy fogolynak”, hanem ő választott ki magának.

Történt ugyanis, hogy fűtőtesteket kellett felvinni a harmadik és negyedik emeletre. A fűtőtestek nagyok voltak, és az emberek hozzá kicsik. Ha kicsik, nem baj, csak legyenek jó sokan. Nosza, gyerünk ide sok ember! Engem is odaküldtek. Amikor láttam, hogy mi készül, szóltam a munkavezetőnek, a nácsálnyiknak: legyen szíves, menjen el a kocsmába, igyék egy vodkát az egészségünkre, és hagyja reánk. Nem volt buta ember. Reám kancsalított és azt mondta, hogy: na ládná. Ez bánatos belenyugvás, hogy rendben van. De engedjem meg azért, ha nem haragszom, hogy nézze végig, mit művelünk.

Neki az volt az elgondolása, hogy fogjuk meg kézzel, és vigyük.

Nekem az volt az elgondolásom, hogy csináljunk deszkából pallót, tegyük a testek alá görgőt, vigyük a külső teherlifthez, fel az emeletre, és ott hasonló módszerrel osszuk el. Volt úgy 30-40 fűtőtest. Szóval 20 embert csődítettek oda kétnapos munkára. Az egészet szájba vertük két óra alatt. Mondtam a bajtársaknak, ha nem estek a fejükre, lóduljanak hőmérőzni, mert estig még sok van. (Hőmérőzés: támaszkodunk bánatosan a lapát nyelére, az egyik hónaljunk alá irányítva, és ábrándosan hazagondolunk. Ha jön valaki, hát éppen dolgozunk. Ha meguntuk, átváltjuk a lapát nyelére a másik oldalra.)

A munkát ketten nézték végig, mert jött még egy ráérős nácsálnyik. Odajöttek, megveregették a vállam, és mondták: „Tocsna! Malagyec! Malagyec! Tü-

rabotáty uméjes! Ocsény hárásó! (Pontos munka, de rék dolog. Te értesz a munkához. Nagyon jó!).

Hát az a másik, aki odajött, az volt Szemjonov. Megfogta a gallérom, és azt mondta, hogy mostantól vele dolgozom. Mondtam, hogy vegyen maga mellé nyemecet, ha szerelő, mert én ahhoz nem értek. Azt felelte, hogy nem szereti, ha a segítő munkása nála okosabb.

Ugyanott folytattuk a munkát szép kettesben. A fűtőtesteket be kellett szerelni, állványt alájuk, falat fűrni, csöveket, csapokat szivattyúra szerelni, nyomáspróba 5 atmoszférára. Mindig csak 3-ig bírtam, ő segített 4-ig, 5-ig sose mentünk. Azt mondta, ha 4-ig bírja, 5-re is jó. Aztán hegeszteni villannyal, ügyeljek, meg ne vakuljak.

Odátett egyszer, hogy vágjak el egy kb. 15 cm átmérőjű vastagfalú vascsövet. Megnéztem, és azt mondtam, hogy az öt éves terv végére kész lesz. Azt felelte, hogy legalább öt perccel hamarabb fejezzem be, jelenthesse, hogy határidő előtt kész lett.

Hát én vágtam a csövet. Supáltam a hidegvágót lelkemből, de éppen csak hogy látszott a nyoma. Meguntam, rágyújtottam, megint supáltam.

Odajön egyszer, megnézi, kiveszi a kezemből.

– Na állj félre!

Volt ott egy sándarab, rácsapta a csövet, kettétört, pontosan ott, ahol kereken véstem. Én a számat eltátoztam, ő elkezdett nevetni, és azt kérdezte, hány perc van még az öt éves tervből?

Kérdem, mondja meg őszintén, mért vett maga mellé. Azt mondta:

– Azért, mert hülye vagy. Mert rab vagy és mégis úgy dolgozol, mintha magadnak tennéd. Mert én is ilyen vagyok. Máskor kérdezz okosabbat!

– De te nem vagy rab!

– Nem ismered te a mi rabságunkat.

Dolgoztunk és tanított villanyhegesztésre. Sokat kellett hegeszteni, pontosan dolgozni, hogy az állványok jól álljanak, azokra a testeket felemelni, beszíntezni, függözni, falat fúrni, rögzíteni, csöveket szerelni. Irtó szaporán ment vele a munka. Csak az nem tetszett, hogy mindennap kivettünk a raktárból egy csomag hegesztőpálcát, és ami maradt, azt eldobtuk. Első nap vissza akartam vinni a raktárba. Azt mondta, úgyse veszik vissza, kísérő papír nélkül semmit nem vesznek be, ilyet ő nem csinál! Ha egyszer kiadták fogyasztásra, az elfogyott akkor is, ha csak egy szálát használ az egészből. A délutáni váltás meg szerezzon magának, ami kell.

– Amikor az öt éves tervet négy év alatt valószínűtlennek meg, az volt ám az élet! Forrott a munka a lelkes munkásság keze alatt! Úgy ám!

Nézem, hogy félrebeszél?

– Kiírtuk, hogy a Nagy Sztálin vezetésével előre... Na hálistennek elment ez a szar. Jön a papirossal a kezében, és mindig keres valakit. Az égvilágon semmihez sem ért, mindig csak hallgatózik, hogy ki mit beszél. Mindenkit hülyének néz...

Egy alkalommal falat kellett fúrni nehéz helyen. Mondtam, hogy egyedül nem bírom. Szemjonov, hogy nem baj, segít. Fogjuk meg ketten a feszítővasat és aztán vezényszóra! Na most:

– Dáváj szaló, Sztálin! Dáváj szaló, Sztálin! Dáváj szaló, Sztálin! Adj szalonnát, Sztálin. A dávájra hátrahúztuk, a szálóra előreloktuk a vasat, a Sztálinra pihentünk. Hamar kilyukadt a fal.

– Ha egy tenyérnyi szalonnát hoznék, biztos egyedül is bírnád.

– Bírnám én felével is, de a káposztalevessel alig megy.

– Amikor az öt éves tervet négy év alatt...

Sebesen dobogálni kezdtem a levágott csődarabokat.

Amikor elment a szeretett ellenőr elvtárs, megint nem fért belém.

– Ezt a sok csövet nálunk nem dobálnák el. Sokféle kell csődarab.

– Te jártál a gépészetben?

– Jártam. Még dolgoztunk is ott egy darabig.

– Láttad azt a kidobott esztergát?

– Hogyne! Mi magunk dobtuk ki. Azt mondták, hogy öreg, kopott.

– Te megkérdezted, miért dobják ki; mert még jónak látszik. Mit feleltek? Jeszty v Rassziji kvátyit! Van Orosz földön elég! Azt felelték. Vadonatúj eszterga, két hete szerelték be. A kapcsolószekrényében van valami hiba, talán eltört benne valami. Egy ügyes lakatos legtöbb egy nap alatt megjavítaná. De senki sem törődik vele. Kidobják, kérnek másikat. És az a legnagyobb baj, hogy kapnak. Láttad azt a temérdek gumikereket kidobva a kerítés mellett? Százszáznyi is lehet. Van köztük sok selejtes, de nagy része használható. Valami műszaki apróság miatt néha egész gyártási sorozatokat kidobtak. Ott rothadnak, se el nem égetik, se el nem hordják.

– Ha látod, mért nem szóltál az igazgatónak, a párttitkárnak?

– Van nekem jó dologom, és élek, míg hallgatók. De mikor a szomszéd kapun bementél, nem láttál semmi különösöt?

– Láttam azt a temérdek csapágyat.

– Mindjárt gondoltam, hogy észrevetted. Kitalá-

lod-e, hogy miért kerültek oda?

– Gondolom valami gyártási hiba.

– Nyavalyát. Egytől egyig ellenőrzött méret, nagy részükön amik mélyebben vannak, még most is ott a csomagolás, vattában várják a feltámadást. Túlteljesítették a gyártási tervet, az a méret nem kellett senkinek. Kidobták, feltöltötték azt a mélyedést, hogy a vezetőség autóval mehessen be az irodába. Békében két darab értéke egy közepes munkás havi bérével felért. Itt szemét.

– Mégiscsak szólani kellett volna!

– Te! Ott voltál tegnap az ebédlőben? Láttad mi történt? Tudod ki volt az a jól öltözött fiatalasszony?

– Honnan tudnám. Azt láttam, hogy maltert kevert és hordott ott, ahol a színeket építik.

– Az egy tanárnő. Valahol Kiev környékén élt és tanított. Kitért a háború, bevonult katonának, mint hadnagy. Harcolt, előléptették, lett főhadnagy. Két-szer megsebesült, másodszor súlyosan. Hátrahozták jó messzire, ide, sokáig volt kórházban. Felgyógyult, betették ide építőmunkára és vitte, vitte hősiessé. Itt felejtették. Kérte, hogy helyezték vissza, de mindig elsikkadt a kérvénye, mert kell a munkáskéz ide. Tegnap megsokallta a vízben főtt káposztát, az örökös hajszát, a sohasem eleget, az ellopott húsadagot, a fél adag halat, ezért kiabált: – Ezért harcoltam, ezért sebesültem? Ezért kínlódtam? Hogy akasztanák fel ezt az egész tolvaj vezetőséget, élősdit tetüket, vérszívó poloskákat!

– Elvitték. Azonnal lefoglalták, levitték. Sorsa ismeretlen. Valószínűleg lágerbe zárják az agyondolgoztatják, mint titeket. Na már most te tudod, mert tanult ember vagy, hogy ha egy kutyát meg akarsz dobni kövel, előbb kérdezd meg, hogy ki a gazdája. Itt a nagyobbaknak mind van gazdája. Hát így dobálózz, így ugass!

Különben biztosan jártál a nagy gépgyárban, az ország büszkeségében, a gyárak gyárában. Ott mit láttál?

– Millió gépet kidobva. Hegyekben az udvaron, alig tudtuk teherkocsival kerülgetni. Ott egy gödröt rozsdamentes lemezzel töltöttek fel. Kérdeztem is, hogy nem hiányzik a raktárból, ott is felelték, hogy „jeszty v Rassziji, kvátyit”.

– Tudod, amikor az öt éves tervet négy év alatt...

Sohasem veszem észre, amikor jön. Honnan a nyavalyából érzi meg ez az én főnököm?

– Te, az üldözött vadnak kialakul az az érzéke.

– De hiszen te nem vagy üldözött vad. Sztahano-vista vagy, megbecsült, jól fizetett munkás. Biztos idevaló vagy.

– Nem vagyok idevaló, és nem vagyok megbecsült, csak megtűrt. Itt alig van idevaló és mindenkinek annyi a sírnivalója, hogy óceánra telne a könnyekből. Csak én férfinak tartom magam és szégyellek sírni. Különben azoknak a gépeknek a zöme akkor került a gépgyár udvarára, amikor az volt a jelszó, hogy mindent a technika dönt el. Jött a rengeteg gép, hűbele a sok ember, két hét szakképesítés, állj a gép mellé. Ez lett belőle. Egy kisebb országot lehetett volna gazdaggá tenni. Még csak ócskavasnak sem használják el, amíg valahol a központban nem jut eszébe valakinek. Drága volt ez a tandíj. Jött a másik jelszó – a káderek döntenek el mindent! Láthatod, hogy mi lett belőle.

– Láttam.

– Aztán nézd meg azt a nyomorult öt éves tervet

négy év alatt. Ha jól számolták ki, nem lehet így megcsinálni, ha rosszul, akkor számolják újra. De hát csak a jelszavak, ordítózás, aki szólni mert, repült. A téglagyár kész volt a téglával, a mész nem volt kész. Hordták a követ, téglát, homokot, mész sehol, cement sehol, hozzák a faanyagot, járni már nem is lehet, a kiásott alap beomlik. Télen a téglázik, átfagy, szétporlik, mert a tüzelő nem volt elég, az égetést hajtották. Nincs meg a terv, letartóztatás, agyonlövés, elhurcolás. Úgy tervezünk, mintha minden kész volna és együtt állana, közben nincsen, kérik valami, dolgozunk nélküle. Látod, mi is mivel tömitünk? Kellene kóc. Egyik sincs, teszünk rongyot, sarat. Már a próbánál minden könyök, minden csap szelelni, pisilni fog. Ezt majd javítja a javító brigád. Ha lesz mivel. Na de gyűjtsünk rá!

– Tudod, az ember még túrné, ha legalább kapna bőségesen enni. De tudod, néha arra gondolunk, hogy milyen gyönyörű fehérhúsú krumplit főztünk a dísznónak, és most esszük ezt a feketefoltos félig fagyos rohadékot, és örvendünk, ha ezzel jóllakhatunk.

– Ti is ezt kapjátok? Mi azt hittük, csak a foglyoknak adnak effélé. Azt mondták, hogy nem termett elég.

– Nem hát! A bútorgyár elvetett négyszáz hektárt. Szép lett, jól termett. Hanem ősszel, amikor szedni kellett volna, mindenki rohant a maga tenyérnyi parcellája után. Sok a rokkant jogosult, családos, másféle. Akinek nem volt, ment segíteni a másiknak. Végül is kiszedtek a bútorgyárnak 30 hektárt. Akkor lefagyott. Vitték a foglyokat, azok még kiszedtek kb. hét hektárt. A többi maradt statisztikának. Ennyit vetettünk, ennyit arattunk. Adták volna ki részibe, még tizedébe is kiszedték volna, és hány éhes ember tányérját lehetett volna megrakni. De részesről, terménybéről még beszélni sem szabad. Nálunk fontosabb az elmélet, mint az eredmény.

– Van valami benne. Két éve voltunk Baskíriában, Ufa környékén pityókát szedni. Nagyon nagyok, szépek voltak a gumók, mi kapáltuk a fészkeket apróra. Jön a nácsálnyik, ordít. Nem úgy kell. Így sose leszünk meg. Egyet vágni a kapával a fészekbe. Ami kijön, kijön. Ami marad, marad. Másként ítéletnapig sem leszünk meg. Mondom neki, sok szép nagy gumó marad a földben. Válasz: – Nem te eszed meg. Én a hektárt takarítom be, nem a termést.

– Úgy van – mondja Szemjonov –, és a gabonát láttad-e?

– Hogyne, még dolgoztunk is vele. Teherkocsira rakodtunk prizmából.

– Tetszett ugye?

– Hát hogyne. Az asszonyok, akikkel dolgoztunk, bekötötték alul a nadrágjuk szarát, felülről dobtunk be egy-egy lapátnyi búzát. Mi nem mertük így, mert erősen motoztak, különösen a zsebeket. Hanem a bunda gallérját nyitottuk meg, néha csizmaszárban sikerült elvinni. Megfőztük ugyanúgy, mint az asszonyok, konzerves dobozban, megsóztuk halfejjel.

– Az emberek úgy lopnak, ahogy tudnak, de én a tárolást kérdeztem.

– Na igen, a szabad ég alatt. A tetején kb. 30 cm megcsirázik, megrohad. Alatta épen marad a mag, igaz, dohos, de nem számít. Jön a teherkocsi, lapáttal földobjuk az épet, a többit tapossa, ahogy éri, jóval, csírással vegyessen. Ha a rakodó asszonyt megfogják, hogy egy kiló búzát elvitt, négy év börtönt kap, köz-

vagyon károsítása címén. Aki az egészet raktár nélkül kezeli, sárba tapossa a gabonát, rohadékot, hogy még trágya sem lesz belőle, annak semmi baja nem lesz.

– Láttad és nem szóltál?

– Hát hogyne! Nem látod, hogy bolond vagyok? Kérdeztem, miért nem építenek raktárt, itt a világ erdeje, a tajga, építőanyag rogyásig. Azt felelték, hogy a raktárt fölgyújtja az osztályellenség.

– Az osztálymarhaság. Teszek a négy sarkára négy őrt géppisztollyal, azt csak jöjjön az az ellenség!

– De akkor az örök fognak lopni.

– Mennyit lohatnak el? Mindenkinek mindennap egy kilót? És az a sok száz tonna, ami itt pusztul, a sokszázezer, ami országszerte?

– A pusztulásnak magunk sem örvendünk, de mi csak azt tehetjük, amit nekünk parancsolnak. Jó volna bizony raktár. De nincs. A mérnökünk azt mondta, így olcsóbb. Búza van az országban. „Jeszty v Rassziji, kvátyit”.

Kár, hogy nem vagy az inasom és később a segédem, mint hajdanában volt. Milyen pompásan élünk. Igaz, bolond vagy te, mint én is. Ez az ország nem a tied, a munka csak kínlódás, a gyomrod üres, akármennyit dolgozol, mert a többlettel más lakik jól, aztán mégis azokat a hitvány hegesztőpálcákat sajnálsz. Igaz, régebb mi is sajnáltuk. De előre az ment, aki nem sajnálta. Sem a hegesztőpálcát, sem a más erejét, sem a más idejét, sem a más egészségét, életét.

Látod, itt nálunk van minden. Irtó nagy ez az ország és mérhetetlenül gazdag. De semminek nincs gazdája. Minden szétfolyik. Ha ütni kell valakit, mindig a kicsit ütök, ha takarékoskodni kell, mindig a szemétnél takarékoskodnak, az arany az ujjaink között szétfolyik, és abból is szemét lesz. Még a kenyérből sem lesz életöröm, egészség, erő és teremő munka, csak valami keserű, fekete galacsin, amit a legtöbb a könnyeivel együtt nyel le. Én mondom ezt neked, én a szabad ember. Neked legalább az a reménység, hogy egyszer, ha megmaradsz, elmész tőlünk, és talán a nagy Isten megóv attól, ami itt van. Csak azt sajnálom, hogy nem vagy a fiam. Ilyen két fiam ment el. Odamaradtak. Mind a kettő. Na menjünk, csináljunk még valamit, teljék az idő. És ne gondoljunk semmire. Addig boldogok vagyunk.

*

Ez ugyebár 1947–48-ban volt. A hatvanas évek derekán szervezett kiránduláson vettem részt a nagy Szovjetunióban, Hruscsov uralkodása idején. A vonatból kinézve, ott volt a temérdek kukorica csövesen, november végén ott párolgott-füstölgött az állomások mellett. Másutt hegyekben a cukorrépa, ázott az áldott, novemberi hullomás-esőben. Felárbócsra ereszkedett teherkocsik, pótkocsik, traktorok várták a behívót ismeretlen mezőgépek társaságában, szerkesztét a határon.

Moszkvában a híres agronómián (Tyimirjáceven) meglátogattuk többek között a takarmányozástani tanszékét. Azt kérdeztük a proftól, milyen tudományos témakörrel foglalkozik. Egy kicsit mosolygott, elhúzta a száját.

– Egyelőre elméleti, vagy tisztán tudományos kutatásra nincs időnk. Lehetőségünk volna, de nincs időnk. Inkább gyakorlati kérdések foglalkoztatnak, ezekre összpontosítunk.

Amint errefelé utaztak, biztosan kinéztek a vonatból. Látták, hogy nálunk bizony sok takarmány károsodik. Igen. Károsodik. Önök azt mondják, hogy pusztul. Nahát, a vasút mentén is van, másutt több van. Nekünk az a feladatunk, hogy vizsgáljuk meg, hogy lehet a maradékot megmenteni és felhasználni, de úgy, hogy abból ember és állat ne károsodjék.

Néztem az alacsony kis, hajdan fekete, erősen öszülő profot, nagyon furcsán csillogott a szeme. Mikor mentünk volna el, megfogott:

– Ugye maga az Uralban tanult oroszul (tolmács voltam). Mondtam, hogy igen.

– Mindjárt gondoltam a kiejtéséből. Fogoly volt?

– Igen.

– Sok mindent látott, sok mindent tud. De tessék elhinni, mi is mondtuk, hogy inkább raktár kellene. Na, jó egészséget!

Ebben az időben Sztálin már több mint tíz éve halott volt.

Azóta a Szovjetben nem jártam. Őszintén szólva nem is kíváncsi vagyok. Templomjáró sosem voltam, néha elmentem, templomot, katedrális kívül-belül eleget láttam, keleten, nyugaton, középen, Kiebben, Leningrádon, Moszkvában. Úgyis csak ezeket mutatják, a kirakatot. Én láttam a műhelyt is, dolgoztam is benne. A tornyok és gyárkémények sosem imponáltak. Óriási monstrum gépek, dübörgő kolosszusok,

vagy apró ravasz okos kis dögök már inkább. Hanem egy hóvirág leheletnyi múlt szépsége örök csodám. Aztán egy búzakalász finommechanikájához iskolába járhatna sok Nobel-díjas koponya. Alul az átmérője 5 mm, kétszázszor magasabb és van a tetejében ugyanolyan súlyú kalásza, mint a szalmája; apró magból sűgás nélkül fejlődik, tudja mi a tennivalója, élet és szabadság terem a nyomán.

Járt viszont ott kollégám, doktorálni. Tízezer hektáros búzamező volt a tét Szibériában; repülővel mentek Moszkvából a professzorával. Gyönyörű volt a vetés, a termés. De mikor másodszor mentek tavasszal kilométerekre érzett a vodkaszag. A szabad ég alatt tárolt, erjedő gabona szaga. Olvasom, hogy ugyanakkor sokmillió tonna gabonát vásárol a Szovjet.

Akik még emlékeznek a 30-as évek derekára, tudják, hogy reszketett Európa – no nem az orosz hadseregtől, hanem attól –, hogy előnti az orosz gabona-dömping, élelmiszerdömping. Vannak, akik emlékeznek Sztálin sikertelen gabonaexportjára és az elrohadt orosz búzára. Ennek árára, erkölcsben, emberben. Vannak, talán nem is kevesen, akik még mindig várják azt a bizonyos élelmiszerdömpinget.

Ha nem is dömpingmennyiségben, jómagam inkább emberséget vártam volna. De a nyílt vagy rejtett osztályharcos ideológia mögött csekély rá a reménysem.

PÁLYÁZAT

A Szabad Magyar Újságírók Szövetsége 1956 ötvenedik évfordulója alkalmából irodalmi pályázatot hirdet olyan művekre, amelyeknek tárgya a magyar forradalmi szabadságharc. A műfaj kötetlen: tíz ritkán gépelt oldal terjedelmet meg nem haladó írások lehetnek elbeszélések, visszaemlékezések, esszék vagy versek. A pályázaton bárki részt vehet, egyetlen feltétel, hogy a cselekmény 1956-ban játszódjék, illetve összefüggjön a forradalommal. A pályázat célja, hogy ébren tartsa 1956 eszméit és a művekből kitűnjék, kire milyen hatással voltak az akkori események. Már megjelent írásokat nem vesszünk figyelembe. A bírálóbizottság csak géppel írt pályamunkákat fogad el. A pályaműveket jelíggel, négy példányban 2006. szeptember 1-ig kérjük beküldeni a következő címre: **Hungarian Journalists, P. O. Box 7416, Baltimore, MD 21227-0416 USA**

A pályadíjak:

I. díj 200 USA dollár,

II. díj 100 dollár,

III. díj 50 dollár (és oklevél minden díjhoz).

A díjazott műveket sorrendben követő öt legjobb írás dicsérő elismerő oklevelet kap. A verseket külön díjazzuk:

I. díj 70 USA dollár,

II. díj 50 dollár,

III. díj 30 dollár (és oklevél minden díjhoz).

A nyertesek nevét és a díjazott műveket az Amerikai Magyar Újság közlése teszi. A pályaművek egy-egy példányát átadjuk a következő archívumoknak: Országos Széchenyi Könyvtár kézirat osztálya, a Lakitelki Népfőiskola emigrációs gyűjteménye és a szegedi Somogyi Könyvtár Vasvári-gyűjteménye. A Szövetség egy példányt megtart saját archívumában.

A SZMÚSZ elnöksége

A MŰVELŐDÉS megrendelhető minden postahivatalnál. Sorszámunk a sajtókatalógusban: 4067. A KÖNYVESHÁZ sorszáma: 7055. Előfizetőknek negyedévre 3 lej, egy szám ára 1 lej.

Magyarországon előfizethető a Könyvtárellátó útján (1391 Bp., Váci út 19. p.f. 204), a Magyar Napló szerkesztőségében (1062 Bp. VI. Bajza utca 18), megvásárolható a Custos-Zöld Könyvesboltban (II. Margit krt. 6).

Most megteheti, amire mindig is vágyott!

Adója két százalékanak a felajánlásával a MŰVELŐDÉST támogathatja!

Ami Önnek mindössze egy irat három kockájának kitöltésébe kerül, az számunkra jelentős segítség, anyagi-erkölcsi támogatás.

HOGYAN rendelkezhet adója 2 százalékaról? Miként támogathatja folyóiratunkat?

Aki 2005-ben jövedelmet könyvelt el, a fizetendő adó két százalékát az államkincstár helyett nonprofit szervezeteknek, alapítványoknak vagy egyesületeknek juttathatja. Akinek egy helyről származik a jövedelme, a pénzügyi hatóságtól kérnie kell az évi globális adóbevallási nyilatkozatot (DVG). Akinek a jövedelme több helyről származik (fizetés, bérbeadás, független tevékenység, külföldi jövedelem stb.) nem kell kérnie ezt az iratot, hanem postán kapja meg a DVG-úrlapot.

Az adóbevallási nyomtatványon ki kell töltenie az „A” fejezetnél az adófizető azonosító adatait, illetve a „H” fejezetnél a 2. alpontot (nonprofit szervezet szponzorizálása). Ide a következő adatokat kell beírnia:

Asociaøia Művelődés

Cod fiscal: 4289093

COD IBAN: RO82 BTRL 0130 1205 9486 26XX

Adományát előre is köszönjük!

2%2%2%2%2%2%2%2%

Lapszámunk szerzői:

Balázs Lajos, néprajzkutató * **Szatmári Ferenc**, művelődés szervező * **Szatmári László**, képzőművészeti szakíró – *Csíkszereda* * **Birtalan Ágota**, egyetemi hallgató * **Gábor Dénes**, szakíró * **Kováts Ildikó**, rajz tanár * **Könczei Csongor**, néprajzkutató * **Pap István** (1915–1994), emlékiratíró * **Stanik Bence**, egyetemi hallgató * **Szentimrei Judit**, néprajzkutató * **Takács Gábor**, grafikus – *Kolozsvár* * **Dukrét Géza**, helytörténész – *Nagyvárad*.

